

บทที่ ๓

ความจริงของชีวิตมนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

ในบทที่ ๓ นี้ผู้วิจัยได้ศึกษาประมวล องค์ประกอบของชีวิตในแต่ละด้านมิติทางพุทธปรัชญาแสดงให้เห็นแต่ละขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาการของชีวิตอย่างชัดเจนในแต่ละขั้นตอน ในประเด็นสุดท้ายที่มีความสำคัญอย่างยิ่งคือ การอธิบายรายละเอียดและโครงสร้างความสัมพันธ์กันระหว่างร่างกายกับจิตใจที่มีการอาศัยพึ่งพากันในทิศทาง ที่จะนำไปสู่การพัฒนาชีวิตที่มีคุณภาพที่สูงขึ้น ในทัศนะของนักปรัชญาบางกลุ่มนั้น ไม่ได้ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกาย (mind-body relation) ได้แก่ เอกนิยม ทฤษฎีที่ถือว่า จิตเท่านั้นที่เป็นจริง มีอยู่จริง ส่วนกายเป็นเพียงมโนภาพเท่านั้น^๑ ขณะเดียวกันก็ยังมีบางกลุ่มที่แย้งว่า กายเท่านั้นที่มีอยู่จริง เช่น George Berkeley เป็นทฤษฎีที่ถือว่า กายเท่านั้นที่ถือว่าเป็นจริง มีอยู่จริงส่วนจิตเป็นปรากฏการณ์ของกายเท่านั้น^๒ ทางด้านพุทธปรัชญานั้น ได้ให้ความสำคัญทั้งสอง องค์ประกอบไปพร้อมกันทั้ง กายและจิตไม่สามารถแยกออกจากกันได้

๓.๑ คุณสมบัติของชีวิตมนุษย์

ชีวิตเกิดมาจาก “ธาตุ”^๓ ทั้งหลายในธรรมชาติ ซึ่งเป็นธาตุเดียวกันที่รวมกันเป็นดิน เป็นน้ำเป็นอากาศ เป็นรังสีหรือความร้อนธาตุเหล่านี้มารวมกันบนความว่างประกอบกับวิญญานชีวิตจึงเกิดขึ้นมาด้วยระบบที่เป็นระเบียบซับซ้อนแต่กลมกลืน และดำเนินไปด้วยกลไกแห่งพลังภายในในส่วนของร่างกายนั้น จะอาศัยธาตุต่างๆ เป็นวัตถุดิบป้อนเข้าสู่กระบวนการต่างๆ เพื่อผลิตพลังงานขับเคลื่อนชีวิตทั้งอาหาร อากาศ น้ำ ความร้อน แสง เสียง แม่เหล็ก ไฟฟ้า สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นพลังที่เสริมสร้างให้ชีวิตทรงอนุภาพยิ่งขึ้น ที่จะทำให้ชีวิตสามารถตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ได้ พร้อมทั้งมีความสามารถเจริญเติบโต คุณสมบัติที่พิเศษสุดของชีวิตคือ ความสามารถในการผลิต

^๑ ผศ. เจษฎา ทองรุ่งโรจน์, พจนานุกรมปรัชญา, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์โบแดง, ๒๕๔๗), หน้า ๑๒๗.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๗.

^๓ คุราวยละเอียดใน, พุทธศาสนิก, หมวดทุกข์กับสุข, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัทไพลิน บุ๊คเนตจำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐-๔๕.

ชีวิตสืบทอดต่อกันไปได้เรื่อย ๆ^๐ โดยมีธาตุดิน น้ำ ลม ไฟเป็นตัวแปรที่สำคัญที่ทำให้ชีวิตมนุษย์มีคุณสมบัติพิเศษกว่าสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ความคิดพื้นฐานของแนวคิดทฤษฎีทางปรัชญาที่ได้ชื่อว่า “จิตนิยม” มีความเห็นว่ายังมีสิ่งต่างๆ ที่มีสถานะอยู่นอกเหนือจากประสาทสัมผัสที่มนุษย์สามารถจะประจักษ์ผ่านอายตนะทั้ง ๖ และยังเป็นสถานะที่ควบคุมสิ่งต่างๆ ที่สัมผัสได้ เช่น สสาร และพลังงาน จิตนิยมมีพื้นฐานที่น่าสนใจตามการวิเคราะห์คือ ความหมายของคำว่าจิต คำว่า “จิต” (Mind) หรือ “วิญญาณ” (soul) ในบางครั้งก็จะพบกับการนิยามว่า คือ สิ่งที่ไม่ใช่สสาร (Immaterial) ตามทัศนะความคิดเห็นของเหล่านักปรัชญานั้น สามารถจำแนกเป็นสองกลุ่มใหญ่ที่ได้ให้ความหมายของชีวิตคือ กลุ่มจิตนิยมและวัตถุนิยม การแสวงหาความรู้ด้วยความสงสัยเป็นบ่อเกิดของพลังความคิดทางปรัชญา จุดเริ่มต้นคือ การรู้จักตั้งคำถาม การตั้งประเด็นข้อสงสัยอย่างมีนัยสำคัญที่จะนำไปสู่การสืบค้นหาคำตอบ กระบวนการคิดนี้เรียกว่า การตั้งประเด็นปัญหาปรัชญา และการคิดปรัชญา (philosophizing) นักคิดชาวกรีก คือ อริสโตเติล ศิษย์เอกของเพลโต ได้ให้นิยาม “มนุษย์” ไว้ว่า “มนุษย์คือ สัตว์ที่มีเหตุผล” (Man is the rational animal) โดยอธิบายว่าลักษณะของมนุษย์ นอกจากการมีร่างกายอย่างสัตว์ (animality) แล้วส่วนที่สัตว์อื่นไม่มี แต่มนุษย์มีคือ ความสามารถคิดด้วยเหตุผล (Rationality) นั่นก็คือลักษณะแก่นแท้ หรือธาตุแท้ของมนุษย์คือเหตุผล อริสโตเติล ได้วางทฤษฎีการเข้าถึงธรรมชาติแท้จริงของมนุษย์ด้วยวิธีการคิดทอน (abstraction) ๓ ขั้นคือ การวิเคราะห์ (analysis) การคัดออก (elimination) และการสังเคราะห์ (synthesis) ที่จะนำไปสู่ขั้นการค้นพบความเป็นมนุษย์สากล (animality + rationality = universalman) แต่มนุษย์เรานั้นจะไม่สามารถเข้าถึงธาตุแท้ของตนเองได้ เพราะถูกความเปลี่ยนแปลงและความคงที่เข้าครอบงำ ดังนั้น การใช้กระบวนการคิดทอน ๓ ขั้นที่กล่าวมาจึงช่วยให้มนุษย์สามารถเข้าถึงธรรมชาติที่แท้จริงของตนได้ เมื่อศึกษาแนวคิดปรัชญาต่าง ๆ เกี่ยวกับ “มนุษย์” จะมีหลายทัศนะ ได้แก่ (๑) ลัทธิจิตนิยม (Idealism) เช่น เพลโต โพลติอุส และเซนต์ออกุสติน รวมทั้งนักคิดที่เป็นนักศาสนาต่าง ๆ ซึ่งในที่สุดมักจะให้ทัศนะว่า มนุษย์คือ จิตหรือวิญญาณที่มีทั้งกิจกรรมการเรียนรู้ มีสภาพที่รู้สึกขัดแย้งระหว่างค้นหา อารมณ์ น้ำใจ และปัญญา (๒) ลัทธิสสารนิยม (materialism) มนุษย์คือ มวลสารต่าง ๆ ที่มีส่วนย่อยที่สุดคือ อะตอม ไม่มีสิ่ง queเรียกว่า “จิต” มีแต่กิจกรรมของร่างกายที่เป็นส่วน “สมอง” ร่างกายของมนุษย์เป็นเครื่องจักรกลไก ที่เกิดจากการรวมตัวของกลุ่มอะตอม การมีชีวิตคือ การรวมตัวของอะตอม และการตายคือการสลายมวลสารในอะตอม นักคิดกลุ่มนี้ได้แก่ เดโมครีตัส โซคราตีส ฮีบปัส คาร์ล มาร์กซ (๓) ลัทธิพฤติกรรมนิยม (Behaviorism) มีความเห็นว่า มนุษย์คือ กลไกของพฤติกรรมของร่างกาย (๔) ลัทธิ

^๐ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, เอกสารการสอนชุด วิทยาศาสตร์สังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๕), หน้า ๓๕๐.

ธรรมชาตินิยม (Naturalism) อธิบายว่า “มนุษย์” เป็นผลิตผลของวิวัฒนาการอันเป็นกระบวนการที่ได้ก่อให้เกิดสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นในจักรวาล (๕) มนุษย์นิยม (Humanism) มนุษย์คือ สิ่งมีชีวิตที่มีลักษณะเป็นปัจเจกภาพ (individuality) แบบฉบับเฉพาะนักคิดกลุ่มอัตถิภาวะนิยม เน้นภาวะปัจเจกภาพของทุกชีวิตเป็นพิเศษ มนุษย์ไม่ใช่ “ก้อนหิน” หรือ “เครื่องจักร” เพราะมนุษย์รู้จัก การตัดสินใจและการเลือก “มนุษย์” จึงเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความพิเศษตรงที่มนุษย์รู้จักแสวงหาคำตอบที่เข้าใจตัวเอง เข้าใจในความเป็นมนุษย์ ปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ แสวงหาความเป็นเลิศและรู้จักหาคำตอบเกี่ยวกับ “จุดหมาย” ของชีวิตโดยไม่ปล่อยตัวให้มีชีวิตไปตาม ขบวนการล่องลอยอยู่ไปอย่างไร้จุดหมาย และรู้จักแสวงหาคคุณค่าที่ดีคุณค่าแห่งการมีชีวิต คุณค่าของความเป็นมนุษย์รู้จักอำนาจ สิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบแห่งตนอีกทั้ง มีการแสวงหาและไขว่คว้า ความเจริญความสงบและความผาสุกของชีวิตอยู่ตลอดเวลา กลุ่มเอกนิยม (Monism) เป็นนักคิดที่อธิบายว่า มนุษย์มีกายและจิตรวมเป็นเอกภาพเดียวกัน หรือเป็นหนึ่งเดียวกัน ซึ่งมี ๒ แนวคิดย่อยได้แก่^๐

แนวที่ ๑ อธิบายว่า จิตกับกายเป็นสิ่งเดียวกันแต่มีรูปลักษณะ ๒ ด้าน (double aspect theory) ชีวิตมนุษย์จึงแสดงออกเป็น ๒ แบบ คือ ด้านที่เป็นจิตใจ และด้านที่เป็นร่างกาย แนวคิดนี้ปรากฏอยู่ในผลงานของนักปรัชญาเช่น สปีนโนซา แนวที่ ๒ อธิบายว่า จิตกับกายเป็นหนึ่งเดียวกัน แต่มี ๒ กระบวนการทางจิตกับกระบวนการทางร่างกายมีนักคิดที่เสนอแนวคิดนี้ เช่น เจ. ซี. สมาร์ท นักปรัชญาชาวอเมริกันและเฮร์เบิร์ต ไฟเกิล (Herbert Feigl 1891-1970) นักปรัชญาชาวเยอรมัน และกลุ่มทวินิยม ได้อธิบายไว้ว่า มนุษย์มีส่วนประกอบเป็นร่างกายและจิตใจที่แยกต่างหากจากกัน กลุ่มนี้มีแนวความคิดแยกเป็น ๒ แนวคือ แนวที่ ๑ อธิบายว่าจิตกับกายเป็น ๒ สิ่งแต่ต่างมีอิทธิพลต่อกัน (interaction) จิตมีอิทธิพลต่อกาย เช่น เมื่อจิตตั้งเจตนา ก็มีผลให้กายปฏิบัติไปตามที่จิตคิดไว้ ในทำนองกลับกันร่างกายก็มีอิทธิพลต่อจิตด้วย เช่น เวลาร่างกายขาดน้ำจิตก็จะเกิดความรู้สึกอยากกระหายต้องการดื่มน้ำ เป็นต้น นักคิดแนวนี้ เช่น เรเน เดส์คาร์ตส์

แนวที่ ๒ อธิบายว่า จิตกับกายเป็น ๒ สิ่งที่แตกต่างกัน และไม่มีอิทธิพลต่อกัน กิจกรรมของจิตและกายมีลักษณะเป็นเส้นขนานที่ต่างฝ่ายต่างก็ดำเนินไปตามหน้าที่และกลไก (function) กายไม่มีอิทธิพลต่อจิตและจิตไม่มีอิทธิพลต่อกาย (psycho-physical parallelism) ผู้เสนอแนวคิดนี้คือ เลียบนิซ ซึ่งอธิบายว่าสิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้ต่างก็มีสารัตถะเฉพาะตัวที่เรียกกลางๆ ว่า “โมนาด” (Monad) โมนาดจิตก็เป็นคนละอย่างกับโมนาดร่างกาย ความเป็นไปของร่างกายและจิต จึงต่างดำเนินกิจกรรมไปตามทางของมันไม่ก้าวก่ายกัน

^๐ วาริญา ภาวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม, ปรัชญาขั้นและนำปรัชญาที่ทรงอิทธิพลต่อโลก หนังสือชุดนักคิดสะท้อนโลกทัศน์ ๑, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ชีวาวิวัฒน์, ๒๕๔๗), หน้า ๓๕๓

แนวที่ ๓ อธิบายว่า จิตกับกายเป็น ๒ สิ่งที่มีความแตกต่างกันไป แม้ว่าจิตจะไม่มีอิทธิพลต่อกาย แต่กายมีอิทธิพลต่อจิต (Epiphenomenalism) กายเปรียบเสมือนตัวคนและจิตเปรียบเสมือนเงา เมื่อตัวคนเคลื่อนไหว เงาก็เคลื่อนตามไปด้วย จิตจึงเป็นผลพลอยได้จากกระบวนการทางกายภาพ นักคิดแนวนี้ได้แก่ นักปรัชญาและนักชีววิทยา ชาวอังกฤษมีนามว่า ฮักซ์เลย์ (Huxley 1825-1895) แนวคิดนี้สอดคล้องกับหลักคิดของนักชีววิทยา ในสมัยนั้นว่า เมื่อหน่วยเล็ก ๆ ของสิ่งมีชีวิตรวมตัวเป็นโครงสร้างที่ซับซ้อนมากถึงจิตหนึ่งก็จะมีสิ่งใหม่และกระบวนการใหม่เกิดขึ้น เช่น ระบบประสาทที่สลับซับซ้อนทำให้เกิด “จิต” ขึ้นมาได้ การที่จะถามนักปรัชญาชีวิตคืออะไร ? ยากที่จะตอบได้ว่าชีวิตคืออะไร คำตอบที่จะได้รับจากแต่ละคนย่อมแตกต่างกันออกไป บางคนอาจตอบว่า ชีวิตคือการเดินทาง บางคนอาจตอบว่าชีวิตคือการต่อสู้ หรือบางคนอาจตอบว่าชีวิตคือความทุกข์ คำตอบที่ได้รับซึ่งแตกต่างกันเช่นนี้ก็เพราะว่าโดยธรรมชาติชีวิตนั้นเป็นของแต่ละคน ต่างคนก็ต่างได้รับประสบการณ์ และการเผชิญกับปัญหาต่างๆ ในชีวิตมาแตกต่างกันนั่นเอง แต่คำตอบต่างๆ นั้นก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งหรือบางส่วนของชีวิตทั้งหมด เกี่ยวกับชีวิตมีนักชีววิทยาศึกษาเรื่องสิ่งมีชีวิตว่า มีลักษณะอย่างไร ต่างจากสิ่งไม่มีชีวิตอย่างไร แต่ชีวิตคืออะไรนั้น นักชีววิทยาก็ตอบไม่ได้ ดังนั้นจึงแตกออกเป็นกลุ่มย่อยๆ ไปตามวิถีที่ สนะของกลุ่มต่างๆ ซึ่งแบ่งได้เป็น ๓^{*} กลุ่มใหญ่ได้ดังนี้

กลุ่มเอกนิยม ถือว่าความแท้จริงมีอย่างเดียว ในกลุ่มนี้บางคนยังเชื่อว่า ความแท้จริงคือสสารนอกจากสสารแล้วไม่มีอะไรจริง บางคนเชื่อว่า ความจริงเป็นจิตอย่างเดียว สสารไม่มีจริง

กลุ่มทวินิยม เชื่อว่าความแท้จริงมีสองอย่าง คือสสารก็มีอยู่จริงและจิตก็มีอยู่จริง

กลุ่มพหุนิยม เชื่อว่าความแท้จริงมีหลายอย่าง ความแท้จริงเป็นทั้งจิต สสาร และสิ่งอื่นๆ รวมกันด้วย ดังนั้นสำหรับปัญหาที่ว่า “มนุษย์คือใคร ” นั้น กลุ่มเอกนิยมจะแยกตอบเป็น ๓ อย่างคือ

๑. กลุ่มสสารนิยม ตอบว่า มนุษย์คือสสาร ซึ่งเกิดจากการรวมตัวเข้าของสสารในอัตราส่วนที่พอเหมาะ ส่วนการเปลี่ยนแปลงในรูปต่างๆ ของมนุษย์ เกิดจากการเปลี่ยนแปลงตัวของสสารต่างๆ เท่านั้น การเกิดการตายของคนเป็นเพียงการแยกตัวออกของสสารเท่านั้น ส่วนสสารนั้นยังคงเดิมคือไม่เพิ่มหรือลด ไม่มีการเกิดใหม่และไม่สูญหายไปจากโลก

๒. กลุ่มจิตนิยม เชื่อว่ามนุษย์ก็คือจิต จิตเท่านั้นเป็นสิ่งที่จริงและมีอยู่จริงนอกนั้นไม่มีสิ่งใดเป็นจริง ส่วนสสารนั้นเป็นเพียงมายาหรือการแสดงตัวออกของจิตเท่านั้น ทุกสิ่งที่มีคือตัวจิตเป็นผู้กำหนดทั้งสิ้น

^{*} วาริญา ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม, ปรัชญาขั้นแนะนำปรัชญาที่ทรงอิทธิพลต่อโลก หนังสือชุดนักคิดสะท้อนโลกทัศน์ ๑, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ชีวาภิวัฒน์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๘๑- ๓๐๓.

๓. กลุ่มทวินิยม ตอบปัญหานี้ว่า มนุษย์ก็คือส่วนที่เป็นทั้งจิตและสสารมารวมกันเข้า การเกิดของมนุษย์นี้ก็ด้วยอาศัยการรวมกันของสองสิ่งนี้เอง ความเป็นตัวคนจึงจะมีได้แต่ถ้าขาดสิ่งหนึ่งไปจะทำให้มีมนุษย์ไม่ได้ ส่วนกลุ่มพหุนิยม ตอบว่ามนุษย์ก็คือจิต สสาร และปัจจัยอื่นๆ มารวมกันทั้งสสารและจิตและสิ่งอื่นๆ รวมกันเข้าเป็นองค์ประกอบของมนุษย์ แต่นักปรัชญาฮินดูถือว่ามนุษย์โดยสภาพเดิมแท้ของเขาแล้วเป็นสัตว์ที่เกี่ยวข้องทางวิญญาณ ในทัศนะนี้นักปรัชญาฮินดูถือว่า มนุษย์ประกอบด้วยส่วนต่างๆ คือ ร่างกาย จิตใจ ความรู้และชีวิตมัน ส่วนร่างกายผูกพันอยู่กับโลกภายนอก มีความหิวกระหาย มีการกินอาหารและการขับถ่ายเป็นต้น เพื่อดำรงชีวิตของตนเอง จิตใจต้องการความรู้เพื่อพัฒนาตนเอง อัดดาหรือตัวชีวะต้องการประสบการณ์ทางศาสนา เพื่อความสมบูรณ์ของตนเอง ในปรัชญาฮินดูกล่าวว่า ชีวิตมันหรือวิญญาณส่วนบุคคลนั้น ไม่ตกอยู่ในอำนาจของกิเลส ไม่ตกอยู่ในอำนาจของร่างกายและไม่ตกอยู่ในอารมณ์ใดๆ ทั้งสิ้น เป็นสภาพที่บริสุทธิ์ผุดผ่องเป็นสิ่งเดียวกับ พรหมมัน ชีวิตมันถือว่าเป็นสภาวะเดิมแท้ของมนุษย์

๓ .๑.๑ การพัฒนาทางกายตามหลักพุทธปรัชญา

ก. กระบวนการของชีวิต

พระพุทธเจ้าเป็นมนุษย์คนแรก ที่สามารถอธิบายและตอบข้อสงสัยให้กระจ่างแจ้งในครั้งพุทธกาล ที่พวกพราหมณ์มีความเชื่อว่า “ชีวิตเป็นผลผลิตของพระพรหม” พระพรหมเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการชี้นำชีวิตให้มีความแตกต่างกันของวรรณะต่างๆ ในสังคม ทำให้ชีวิตมนุษย์ทั้งหมดกลายเป็นส่วนหนึ่งของพระพรหม เพราะถือว่าพระพรหมเป็นผู้สร้างชีวิต พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธหลักความเชื่อดังกล่าวด้วยการแก้วาทะของพวกพราหมณ์ โดยยกเอาเหตุการณ์จริงที่ประจักษ์โดยทั่วไปว่า การเกิดของวรรณะพราหมณ์ก็เป็นเรื่องปกติธรรมดา เหมือนกับวรรณะอื่นๆ ทั่วไป คือ พราหมณ์นั้นเกิดจากช่องคลอดของนางพราหมณ์นั่นเอง เพราะปรากฏว่า นางพราหมณ์ทั้งหลายมีระดูบ้าง มีครรภ์บ้าง คลอดอยู่บ้าง ให้ลูกคืบนมบ้าง^๑ ซึ่งมองตามหลักนี้แล้วกระบวนการของชีวิตในพุทธปรัชญามีความสอดคล้องกับหลักวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ มีบางประเด็นเท่านั้นที่นักวิทยาศาสตร์ยังเข้าไม่ถึง เช่น เรื่องของการปฏิสนธิวิญญาณ กฎแห่งการเวียนว่ายตายเกิดอิทธิพลของกรรมต่อการเกิดใหม่เป็นต้น ในปฐมภาวสูตรกล่าวไว้ว่า องค์ประกอบพื้นฐานที่เป็นเหตุของการเกิดประกอบด้วย เหตุ ๓ ประการได้แก่

๑.	กรรม	ชื่อว่าเป็นไรนา (พื้นที่ของชีวิต)
๒.	วิญญาณ	ชื่อว่าเป็นพีช (พืชพันธุ์ของชีวิต)

^๑ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๔/๘๔.

๓. ค้นหา ชื่อว่าเป็นยางเหนียว (น้ำเชื้อของชีวิต)^ป

ปัจจัยขององค์ประกอบ ๓ อย่างนี้ยังมีอยู่ตราบนั้น การสร้างชีวิตใหม่ก็ยังเกิดขึ้นและจะขาดเสียอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ เพราะไม่มีกำลังพอที่จะสร้างชีวิตขึ้นมาได้ การดำรงอยู่ของชีวิตนั้นถือว่ายังมีกรรม วิทยญาณและตัวค้นหาเป็นเหตุปัจจัยแก่กันและกันนำไปสู่การสร้างบาปและบุญสืบเนื่องต่อไปส่งผลให้เกิดวิบาก คือการส่งผลให้เกิดใหม่อีก หมุนเวียนไปเรื่อยๆ ไม่มีที่สิ้นสุด

การเริ่มต้นของชีวิตมนุษย์เป็นวิวัฒนาการของชีวิตในครรภ์มารดา เริ่มตั้งแต่ตัวสเปิร์มในอสุจิของคุณพ่อประมาณ ๒,๐๐๐ ล้านตัวที่มีความแข็งแรงสามารถเอาตัว รอดเข้าไปถึงไข่ของมารดาพร้อมได้ให้กำเนิดชีวิตใหม่ได้เพียงตัวเดียว ต่อจากนั้นวิวัฒนาการของชีวิตจึงเริ่มขึ้นจนกลายมาเป็นมนุษย์ในปัจจุบัน ศาสตร์ว่าด้วยชีวิตมนุษย์นี้วิทยาศาสตร์สมัยใหม่เพิ่งค้นพบในเวลาร้อยกว่าปีที่ผ่านมา แต่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้เมื่อ ๒๕๐๐ ปีก่อนแล้ว และมีบางรายละเอียดที่ทางการแพทย์สมัยใหม่ ไม่สามารถบอกได้ในหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเมื่ออธิบายไว้ดังนี้ เมื่อวิทยญาณเข้าถึง ปฏิสนธิในไข่ที่ผสมเชื้อไว้แล้วความเป็นคนก็ถือกำเนิดขึ้น วิทยญาณที่เกิดขึ้นก็สืบต่อ (ภวังควิทยญาณ) ก็ทำหน้าที่สร้างสรรค์ และหล่อเลี้ยงชีวิตให้วิวัฒนาการขึ้นตามลำดับ พระพุทธเจ้าตรัสถึงวิวัฒนาการของชีวิตในครรภ์มารดาไว้ดังนี้ รูปนี้เป็นกาลละ^ป ก่อนจากกาลละเป็นอัพพุทะ^{อน} จากอัพพุทะเกิดเป็นเปสิ^{ออ} จากเปสิเป็นฆานะเกิดเป็น ๕ ปุ่ม ต่อจากนั้นก็ทำให้มีผมเกิดขึ้น ตามมาด้วยขน และเล็บเกิดขึ้นตามลำดับชั้น มารดาของทารกในครรภ์บริโภค ข้าว น้ำ โภชนาหารอย่างใด ทารกน้อยผู้ถือกำเนิดในครรภ์ก็เลี้ยงอัณฑาอยู่ด้วยอาหารอย่างนั้น^{ออ} อาหารเป็นปัจจัยใจที่หล่อเลี้ยงชีวิตของมนุษย์แต่แรกเริ่มในครรภ์

ข. ชีวิตมนุษย์กำเนิดขึ้น

ในอรรถกถา ได้อธิบายขยายความว่าระยะแรกที่ยังเป็นกลละนั้น หมายความว่า ทารกน้อยที่เกิดในครรภ์มารดา อวัยวะทุกส่วนไม่ได้เกิดพร้อมกันทีเดียว โดยความจริงแล้วค่อยๆ พัฒนาการขึ้นทีละน้อยตามลำดับ โดยระยะแรกอยู่ในสภาพเป็น “กลละ”^{ออ} ก่อน กลละคือ น้ำใสๆ

^ป อกฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๓๓/๓๘/๓๐๐-๓๐๑.

^ป ส.ส.อ. (ไทย) ๑/๒๓๕/๒๘๔, สัฎฺฐิกา ๑/๒๓๕/๓๖๒.

^{อน} ส.ส.อ. (ไทย) ๑/๒๓๕/๒๘๔, สัฎฺฐิกา ๑/๒๓๕/๓๖๒.

^{ออ} ส.ส.อ. (ไทย) ๑/๒๓๕/๒๘๔.

^{ออ} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๓๓/๒๓๕.

^{ออ} อ้างแล้ว.

มีสีกัลยาเนยไสขนาดเท่าหยาดน้ำมันงาซึ่งติดอยู่ในขนแกะแรกเกิด ในกลดะนั้น มีเค้าโครงของ
กายภาพอยู่แล้ว ๓ อย่าง

๑. กายทสกะ (โครงสร้างทางร่างกาย)
๒. วัตถุทสกะ (โครงสร้างทางสมอง)
๓. ภาวทสกะ (โครงสร้างทางเพศ)

โครงสร้างทั้ง ๓ นี้ปรากฏรวมอยู่แล้วในกลดะ กลดะ มีลักษณะเป็นก้อนกลมใส มีขนาด
เท่าหยด น้ำมันงาซึ่งติดอยู่ปลายขนแกะแรกเกิด ๑ เส้นจากกลดะเป็นชั้นเนื้อ (จากน้ำใสๆมาเป็นน้ำ
ขุ่นๆ)

สัปดาห์ที่ ๑ เป็นกลดะ ระยะเวลาได้ ๗ วัน จากกลดะนั้นจะมีวิวัฒนาการเป็นน้ำขุ่น
ขึ้น มีสีกัลยาน้ำล้างเนื้อ

สัปดาห์ที่ ๒ เป็นอัมพุทะ เริ่มเห็นเป็นชั้นเนื้อ เป็นอัมพุทะได้ ๗ วันอัมพุทะเกิดการ
แข็งตัว

สัปดาห์ที่ ๓ เป็นเปสิ เปสิคือ ชั้นเนื้อสีแดง มีลักษณะคล้ายเนื้อแดงโม่บดจากชั้นเนื้อมา
เป็นก้อนเนื้อ เป็นชั้นเนื้อก้อนนี้ได้ ๗ วัน

สัปดาห์ที่ ๔ เป็นฆนะ เป็นการแข็งตัวขึ้นกลายเป็น ก้อนเนื้อทรงกลม คล้ายไข่ไก่จาก
ก้อนเนื้อที่วิวัฒนาการต่อไป

สัปดาห์ที่ ๕ เป็นปัญสาษา (วันที่ ๒๕) ก้อนเนื้อมีปุ่มเกิดขึ้น ๕ ปุ่ม ปุ่มเหล่านั้นจะแตก
เป็นศรีษะ ๑ แขน ๒ และขา ๒

สัปดาห์ที่ ๖ เกิดเค้าโครงตา (จักขุทสกะ)

สัปดาห์ที่ ๗ เกิดเค้าโครงหู (โสดทสกะ)

สัปดาห์ที่ ๘ เกิดเค้าโครงจมูก (ฆานทสกะ)

สัปดาห์ที่ ๙ เกิดเค้าโครงลิ้น (ชีวาททสกะ)^{๐๐}

ตั้งแต่แรกถือปฏิสนธิ จนกระทั่งถึงเวลาเกิดอวัยวะ คือ ตา หู จมูก รวมเวลาทั้งสิ้น ๙

สัปดาห์ จากสัปดาห์ที่ ๙ ไปจนถึงสัปดาห์ที่ ๔๒ องค์อวัยวะ ต่างๆ เกิดขึ้นครบ คือ ผม ขน เล็บ หน้
เอ็น เนื้อ กระดูก ม้าม ตับ พังผืด ไต ปอด ใสใหญ่ ใส่น้อยอาหารใหม่อาหารเก่าในขณะที่ท้องคพย
ต่างเกิดขึ้นนั้น อวัยวะ ปกติย่อยต่างๆ ของร่างกายก็เกิดขึ้นพร้อมกันด้วยทันทีที่จุติจิต (ตาย) เกิดขึ้น
ปฏิสนธิเกิดติดต่อกัน ทันทีไม่ขาดสาย เหมือนน้ำที่ไหลติดต่อกันในลำธาร รไม่มีอะไรมา คั่นกลาง

แม้ว่าจะตายที่เชียงใหม่ แล้วไปเกิดใหม่ที่ประเทศ สหรัฐอเมริกา จิต ขณะ “จิต” ^{๐๐} และปฏิสนธิก็จะเกิดดับติดต่อกัน ไม่ขาดสาย เพราะจิตเกิดดับอย่างรวดเร็ว เพียงชั่ววินาทีเดียว จิต เกิดดับถึงแสนโกฏิจนะ ฉะนั้นทันทีที่จิตเกิดขึ้น จิตที่สืบต่อกันนั้นก็ต้องเป็นปฏิสนธิจิตด้วยอำนาจของกรรมเป็นตัวสั่งการ เมื่อปฏิสนธิเกิดขึ้นแล้วดับไป ภาวะจิตเกิดขึ้นสืบต่อทันที ต่อไปจนถึงภาวะกัลลหะ จากนั้นก็ภาวะอุปปัจเจกตะตตะระแสกวัณค์เดิมเพื่อรับอารมณ์ใหม่ต่อไปอีก ตั้งแต่ปฏิสนธิเป็นต้นไป ใหม่ๆที่ไม่สามารถมองเห็นหรือ ส่องกล้องดูได้ เพราะยังเป็นน้ำใสคือเป็นกัลลหะอยู่แต่สัตว์ นั้นก็มีจิตเจตสิก รูปอยู่พร้อมเพียง อารมณ์ก็เกิดได้ แต่เป็น อารมณ์ที่อ่อนมาก เพราะเพิ่งจะได้ตั้งต้น พลังงานของกรรม เพิ่งเริ่มวางรากฐาน อารมณ์ที่เกิดขึ้นเหมือนกับเรา หลับๆ ตื่นๆ หรือฝันไปดีบ้าง ร้ายบ้างไปตามอำนาจของกรรมที่ได้สั่งสมมา ^{๐๙}

การกำเนิดเป็นพัฒนาการที่มีขั้นตอน เป็นระบบตามรากฐานของวิทยาการสมัยใหม่ โดยในพระไตรปิฎกอ้างถึงการ ถือกำเนิดในครรภ์ ไข่ ๔ ประการด้วยกัน ^{๐๐} คือ

๑. สัตว์บางชนิดในโลกนี้ ไม่มีความรู้สึกตัวในขณะที่ก้าวสู่การกำเนิดในครรภ์ของมารดา และไม่รู้สีกตัวขณะคลอดออกจากครรภ์ของมารดา

๒. สัตว์บางชนิดในโลกนี้ รู้สีกตัวในขณะที่ก้าวสู่การถือกำเนิดในครรภ์ของมารดา แต่ไม่รู้สีกตัวในขณะที่ อยู่ในครรภ์ของมารดา ไม่รู้สีกตัวขณะที่คลอดออกจากครรภ์ของมารดา

๓. สัตว์บางชนิดในโลกนี้ รู้สีกตัวในขณะที่ก้าวสู่การถือกำเนิดในครรภ์ของมารดา มีความรู้สึกตัวในขณะที่อยู่ครรภ์ของมารดา แต่ไม่รู้สีกตัวขณะคลอดออกจากครรภ์ของมารดา

๔. สัตว์บางชนิดในโลกนี้ รู้สีกตัวในขณะที่ ก้าวสู่การถือกำเนิดในครรภ์ของมารดา รู้สีกตัวขณะอยู่ในครรภ์ของมารดา และรู้สีกตัวขณะคลอดออกจากครรภ์ของมารดา ^{๐๑}

การที่พุทธปรัชญาได้กล่าวถึงการเกิดขึ้นของสิ่งที่มีชีวิต ตั้งแต่อยู่ครรภ์ของมารดาเป็นการชี้ให้เห็นว่า พุทธปรัชญามีความเชื่อว่า การพัฒนาทางกายเป็นเพียงการใช้กรรมที่สั่งสมมาแต่อดีตชาติเท่านั้น เพราะสิ่งที่เรียกว่ากาย เป็นองค์ประกอบที่ถูกสร้างขึ้นด้วย อำนาจของกรรม ที่บ่งไว้ในลักษณะสูตร ว่าด้วยหลักมหานุรุช ๓๒ ประการ ^{๐๒} ที่กล่าวถึงลักษณะทางกายภาพ ที่พระพุทธรองค์

^{๐๐} คำว่าทารกมาเกิด คือ จิตจิตหรือวิญญาณเคลื่อนที่มาจากปฏิสนธิจึงปฏิสนธิวิญญาณขึ้นและปฏิสนธิวิญญาณนี้เอง เป็นจิตดวงแรกที่เกิดขึ้นในชีวิตใหม่ จัดเป็นส่วนนามที่สืบพันธุ์ติดต่อมาหรืออีกนัยหนึ่งนามบวกลนามผสมกันก็พัฒนาให้เกิดเป็นรูป เป็นชาติ ชรา มรณะ โดยมีบุญ บาปกิเลสกรรมกำกับติดตามอยู่ด้วย

^{๐๙} ส.ส.อ. (ไทย) ๑๕/๓๓๓/๒๓๕.

^{๐๐} อ้างแล้ว.

^{๐๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๗/๒๓๕.

^{๐๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๕๕/๑๕๘.

ทรงทำกรรมอันใดมาจึงได้มีลักษณะเช่นนั้น กับเหล่าภิกษุ ณ วัดพระเชตุวัน อารามที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างถวาย

ดังนั้นพัฒนาการทางกายจึงเป็นเพียงกระบวน การหนึ่งที่มีชีวิตสามารถพัฒนาไปได้ในระดับ ที่เรียกว่า โลกวิสัย คือ เป็นการเจริญเติบโตของสิ่งที่มีชีวิตทั่วไป แต่โดยพุทธวิสัย จึงสามารถเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า “ชีวิต” ได้อีกระดับที่สูงกว่า โลกวิสัย นั่นก็คือ กายเป็นเพียงสิ่งที่ดำเนินไปตามระบบของสิ่งที่มีชีวิต โดยมีใจที่คอยควบคุม ใจที่เป็นตัวปรุงแต่งให้เกิดอารมณ์เป็นตัวตน

๓ ๑.๒ การพัฒนาทางด้านอารมณ์ตามหลักพุทธปรัชญา

ในคัมภีร์อภิธรรมปิฎกนั้น ท่านได้แสดงไว้ว่า จิตคือธรรมชาติที่รู้อารมณ์ อารมณ์จึงเป็นสิ่งที่ถูกรู้โดยจิต จิตรับรู้อะไรได้บ้าง จิตถูกรู้ทางกายได้แก่ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส และทางใจ คือ ธรรมารมณ์ อันประกอบด้วยความนึกคิดในสิ่งต่างๆ เป็นต้น ที่ทำให้เข้าใจได้ง่ายๆก็คือว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่ตาเห็น สภาวะของรูปและสีต่างๆที่ปรากฏ นั้นท่านเรียกว่า “อารมณ์” เช่นเมื่อตาเห็นเครื่องบิน เห็นรถไฟ เห็นพระธาตุ เห็นเด็กน้อย เห็นถนน เห็นอาหารนั้น เรียกว่า “อารมณ์” เพราะอารมณ์ของจิตเป็นสิ่งที่รับรู้

รสที่จิตรับรู้ รสจึงเป็นอารมณ์

กลิ่นที่จิตรับรู้ กลิ่นจึงเป็นอารมณ์

เสียงที่จิตรับรู้ เสียงจึงเป็นอารมณ์

สัมผัสที่จิตรับรู้ สัมผัสจึงเป็นอารมณ์

สัมผัสที่เกิดทางใจที่จิตรับรู้ อันได้แก่ความนึกคิด เรื่องราวต่างๆ จึงเป็นอารมณ์ ^{อน} ตามหลักพุทธปรัชญาถือว่า การกระทบของอายตนะภายนอกกับอายตนะภายในทั้งที่เรามองเห็นและมองไม่เห็น เป็นอารมณ์ทั้งสิ้นจึงมีความหมายกว้างขวางมาก และเราจะต้องกระทบกับอารมณ์ทั้ง ๖ อยู่ตลอดเวลาพระพุทธรเจ้า จึงทรงสอนให้ปล่อยวางในอารมณ์ต่าง ๆ คือ ปล่อยวาง อารมณ์ทั้ง ๖ คือ รูปกลิ่น เสียง สัมผัส คตินึกปล่อยวาง คือ ไม่ยึดมั่น ถือมั่น นั่นเอง พุทธทาสภิกขุได้กล่าวไว้ว่า “สสารต่าง ๆ ที่ยังไม่ มีชีวิต ยังไม่เป็นเซลล์ชีวิต นี่มันก็มีแต่ปริมาณ มีอนุที่ไม่มีชีวิต มันเป็นอิทัปปัจจยตาที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปตามกฎไม่หยุด ไม่คงที่” ^{อ๐} ต่อมาก็มีการวิวัฒนาการจนเป็นสิ่งมีชีวิต เรียกว่า “กาย” แปลว่า “หมู่” ซึ่งเป็นที่รวมของส่วนประกอบต่าง ๆ เช่น ผัสสกาโย กลุ่มแห่งผัสสะ เวทนาภาโย กลุ่มแห่งเวทนา เป็นต้น ^{อ๐} วิวัฒนาการทางจิตใจ เริ่มจากการที่มนุษย์ไม่รู้

^{อน} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๗/๑๔๗.

^{อ๐} พุทธทาสภิกขุ, อิทัปปัจจยตา, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ สุขภาพใจ, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕๔.

^{อ๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๔.

ความดีความชั่ว ต่อจากนั้นก็วิวัฒนาการถึงการเกิดความรู้เรื่องความดีความชั่วขึ้นมาตามลำดับ จนถึงขั้นสุดท้าย สำหรับการไม่ยึดความดี ความชั่ว การยึดติดอยู่ที่ความดีความชั่วยังไม่ทำให้จิตใจได้รับความสุขที่แท้จริงคือพระนิพพานได้ เป็น เพียงความสุขที่จะต้องกลายเป็นทุกข์เมื่อสุขนั้นเปลี่ยนแปลงไป คำว่า จิตใจ ในที่นี้หมายถึงสิ่งที่สมรรถภาพในการนึก คิดรู้สึก หรือทำงานทางจิตใจ ส่วนสติปัญญาไม่ใช่จิตใจ แต่เป็นสิ่งที่จิตใจต้องรู้สึกได้^{๐๐} วิวัฒนาการทางสติปัญญาต้องผ่านทางร่างกายและจิตใจได้แก่ความเป็นไปทั้งหมด ของชีวิตเริ่มด้วยการศึกษาปฏิบัติจนเกิดความรู้ความสามารถทำให้จิตใจไม่เป็นทุกข์ ถึงแม้ร่างกาย และจิตใจจะเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติและ เป็นทุกข์ตามธรรมชาติ แต่ถ้าวิวัฒนาการทางสติ ปัญญาสูงพอสามารถนำไปสู่การพ้นทุกข์ จิตใจสามารถอบรมได้ทำให้มีสมรรถภาพในทางรู้แจ้ง ด้วยสติปัญญา การอบรมจิตใจให้มีสมรรถภาพสูงถึงกับแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ^{๐๐} พุทธทาสภิกขุกล่าวว่า อิทัปปัจจยตาเป็นการวิวัฒนาการทางวัตถุหรือร่างกาย วิวัฒนาการทางจิตใจและวิวัฒนาการทางสติปัญญา ทั้ง ๓ ทางนั้นต่างต้องอาศัยกันและกัน จะแยกกันไม่ได้ อิทัปปัจจยตาจึงเป็นสิ่งที่ มนุษย์ต้องเข้าใจนำมาใช้ประโยชน์ไม่ให้ความโง่เกิดขึ้น โดยการรู้เท่าทัน

๓.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างร่างกายกับจิตใจ

๓.๒.๑ ธรรมชาติของกาย ตามนัยแห่งพระสูตร

กายของ ชีวิตมนุษย์ประกอบขึ้นจาก “ธาตุ ๔” หรือ “มหาภูตรูป ๔”^{๐๐} ส่วนเหตุปัจจัยให้เกิดมหาภูต ๔ หรือรูปกายของมนุษย์นั้นตามนัยพระสูตรถ้ามองในแง่ชีววิทยาเกิดจากการมีเพศสัมพันธ์ของบิดามารดาเจริญเติบโตด้วยข้าว น้ำ และ อาหาร เป็นต้น ต้องอบต้องนวดต้องปั้น^{๐๙} มองในแง่กระบวนการตามธรรมชาติตามหลักปฏิจจสมุปบาทกายของมนุษย์เกิดจากวิญญาน^{๐๐} มองในแง่วิญญูะ ๓ กายของมนุษย์เกิดจากกิเลส กรรมและวิบาก^{๐๑} มองในแง่ของปฏิสัมภิทามรรค และคัมภีร์วิสุทธิมรรค กายของมนุษย์เกิดจากเหตุ ๕ ประการ คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม และ

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๒.

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๓.

^{๐๐} ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๘๖/๕๘.

^{๐๙} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๕๒/๓๐๐.

^{๐๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑-๓/๑-๖.

^{๐๑} โสภณ ศรีกฤษดาพร, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความคิดเรื่องกายและจิตในพุทธปรัชญา”,

วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๗๒ - ๗๕.

อาหาร^{๐๖} ถ้ากล่าวตามนัยพระอภิธรรม กายหรือรูปของมนุษย์มีสมุฏฐาน ๔ ประการเป็นปัจจัยให้เกิดขึ้น คือ กรรม จิต อุตุ และอาหาร มหาภูตรูป ๔ เป็นเหตุปัจจัยพื้นฐานที่รวมตัวเกาะกลุ่มกันอย่างถูกส่วนตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติจนกระทั่งปรากฏเป็นรูปขั้นของมนุษย์^{๐๗} ธาตุ ๔ หรือ มหาภูตรูป ๔ ได้แก่ ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) วาโยธาตุ (ธาตุลม)

คุณสมบัติของธาตุ ๔ และหน้าที่ดังนี้^{๐๘}

ชื่อธาตุ	คุณสมบัติ	หน้าที่
ปฐวีธาตุ	ความแข็ง, ความอ่อน (เช่น เนื้อ หนัง เอ็น กระดูก ฯ)	ค้ำจุน
อาโปธาตุ	เกาะกุม, ไหลซึม (เช่น เลือด เหงื่อ น้ำตา เป็นต้น ฯ)	เชื่อม, ผสาน
เตโชธาตุ	ร้อน, เย็น (เช่น ความอบอุ่นภายในร่างกาย ฯ)	ทำให้เปลี่ยนแปลง
วาโยธาตุ	ยึดตัว, หดตัว (เช่น ลมหายใจ ลมในช่องท้อง ฯ)	เคลื่อนไหว

นอกจากนี้มีธาตุอีก ๒ ชื่อ คือ อากาศธาตุ และวิญญานธาตุ รวมกับธาตุ ๔ ดังกล่าวแล้ว เรียกว่า ธาตุ ๖^{๐๙} อากาศธาตุ คือ ช่องว่าง สภาวะที่ว่าง โปร่งเป็นช่อง ส่วนวิญญานธาตุ คือ ธาตุรู้ อารมณ์^{๐๑๐} ธาตุทั้งสองนี้ตามนัยที่ท่านได้แสดงไว้ถือเป็นองค์ประกอบของชีวิตมนุษย์เช่นกัน แต่วิญญานธาตุเป็นธาตุที่เป็นส่วนนามขั้น ซึ่ง ผู้วิจัยจะได้นำเสนอในส่วนขององค์ประกอบที่เรียกว่า จิต ในพระอภิธรรมปิฎกที่ได้แบ่งธาตุเป็น ๑๘ ประการ^{๐๑๑} แต่เป็นธาตุในอีกความหมายหนึ่ง ส่วนในวิสุทธิมรรคได้แสดงธาตุ ๔ ไว้อย่างละเอียด ทั้งความหมาย คุณสมบัติ ลักษณะ และการเกิดขึ้นของธาตุทั้ง ๔ รวมถึงส่วนต่าง ๆ ของมนุษย์ที่จัดเป็นธาตุ ๔ ด้วย แนวคิดเรื่องธาตุนี้ ท่านจัดเป็นปรมาณูสภาวะธรรมซึ่งทุกนัยล้วนมีขอบข่ายและความหมายเกี่ยวข้องกับธรรมชาติของมนุษย์ทั้งสิ้น

^{๐๐๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕.

^{๐๐๗} ศ. ระวี ภาวิไล, อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๖), หน้า ๓๐๘-๓๐๙.

^{๐๐๘} ดูรายละเอียดใน พระพุทธโฆสเถร, วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียง สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่ธนาพรศ, ๒๕๕๘), หน้า ๖๒๔-๖๓๘.

^{๐๐๙} ดูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๐๐/๑๒๕.

^{๐๐๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สือตะวัน จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๘.

^{๐๐๑๑} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๘๓-๑๘๔/๑๐๒-๑๐๕.

เราสามารถกล่าวได้ว่า ชั้น ๕ เป็นกองแห่งธาตุ ชีวิตมนุษย์เกี่ยวข้องกับธาตุอยู่ตลอดเวลา^{๐๐} ธาตุทั้ง ๔ นี้ทำงานประสานกัน อิงอาศัยกันและกัน ไม่แยกจากกัน คุมกันและกันอยู่ เพราะการรักษากันและกันของธาตุทั้ง ๔ จึงทำให้มนุษย์ได้รับการแยกภาวะ และลักษณะต่าง ๆ ทางรูปร่างโดยธรรมชาติ เช่น ภาวะหญิง ภาวะชาย ภาวะสูง ต่ำ ดำ ขาว อ้วน ผอม ลำสัน เป็นต้น ธาตุที่เป็นองค์ประกอบพื้นฐานของกายนี้ นอกจากแยกแยะเอาไว้เพื่อให้ทราบว่า กายมีส่วนประกอบพื้นฐานคืออะไรบ้าง มีอะไรเป็นเหตุปัจจัยบ้าง^{๐๙} ท่านยังใช้เพื่อการเจริญกัมมัฏฐาน และเพื่อสอนให้เข้าใจถึงความเป็นอนัตตาของรูปชีวิต เพื่อคลายอึดติด โดยเรียกว่า ธาตุกัมมัฏฐาน ธาตุมนสิกา จตุธาตุววัฏฐาน เราจะเห็นว่าการวิเคราะห์เรื่องธาตุในพุทธศาสนาไม่เหมือนกับกระบวนการของวิทยาศาสตร์ทั้งในการแยกชื่อและการนำไปใช้ประโยชน์ว่า ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นไม่ใช่เกิดขึ้นลอย ๆ แต่มีเหตุปัจจัย^{๐๐} และเพื่อนำมาเป็นหลักคิดและหลักปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์ในชีวิต

กล่าวโดยสรุป ธาตุหรือมหาธาตุรูป ๔ นี้ ถือเป็นหน่วยมูลฐานของการก่อเกิดรูปขั้นแรกของมนุษย์ แต่ทั้ง ๔ อย่างนี้ล้วนไม่สามารถดำรงอยู่ได้เพียงลำพัง ต้องอิงอาศัยกันและกันดำรงอยู่ เมื่ออย่างใดอย่างหนึ่งหมดสิ้นไปที่เหลือก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ ทั้งนี้เพราะรูปขั้นแรกของมนุษย์ตกอยู่ภายใต้กฎของปฏิจจสมุปบาทหรือกฎที่ห้าปัจจัยตานั่นเอง นอกจากมีธาตุ ๔ เป็นธรรมชาติพื้นฐานแล้ว กายยังมีธรรมชาติอาศัยอื่นอีก เรียกว่า “อายตนะ” บ้าง “ทวาร” บ้างรวมทั้งอวัยวะอื่น ๆ อีก ๓๒ ประการที่ท่านเรียกว่า อากา^{๐๑} ซึ่งอวัยวะทั้งหมดนั้น มีระบบการทำงาน ตำแหน่ง หน้าที่และรูปลักษณะที่ซับซ้อนและสอดคล้องประสาน กันอย่างดี เป็นการยากที่จะบอกว่าอาศัยอะไรเป็นตัวจัดการให้อยู่ในตำแหน่งนี้ มีหน้าที่อย่างนี้ มีระบบการทำงานอย่างนี้และมีรูปลักษณะอย่างนี้ เรื่องนี้ในพระไตรปิฎกมีอธิบายไว้ เพียงว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เมื่อสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้จึงดับไป^{๐๒} ธรรมชาติที่อาศัยมหาธาตุรูป ๔ ได้ถูกจัดหมวดหมู่

^{๐๐} แม้นักฤษณา รัชยาโณม, “วิเคราะห์ความหมายและขอบเขตเรื่องธาตุในพระไตรปิฎก” สารนิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๓๘.

^{๐๙} โสภณ ศรีกฤษดาพร, การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความคิดเรื่องกายและจิตในพุทธปรัชญา, หน้า ๓๒ - ๖๖.

^{๐๐} วิจิตร เกิดวิศิษฐ์, คนในทรรสนะของพุทธศาสนา อิสลาม และคริสต์ศาสนา, โดย เสรี พงศ์พิศ และคนอื่น ๆ, (กรุงเทพมหานคร: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย, ๒๕๒๔), หน้า ๓๐ - ๓๓.

^{๐๑} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๓/๔.

^{๐๒} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๓๓-๖๑/๓๕-๑๑๖.

เอาไว้ ๒๔ ชื่อ ที่มีแสดงไว้อย่างละเอียดในพระอภิธรรมปิฎกและในคัมภีร์วิสุทธิมรรค โดยเรียกว่า “รูป ๒๔” หรือ อุปาทายรูป ทั้ง ๒๔ รูปนั้น แบ่งได้เป็น ๑๐ หมวด คือ^{อน}

- ๑) ธรรมชาติที่เรียกว่า ประสาทรูป สำหรับรับอารมณ์ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย
- ๒) ธรรมชาติที่เรียกว่า โคจรรูปหรือวิสัยรูป เป็นอารมณ์เป็นแดนรับรู้ ของอินทรีย์ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ

๓) ธรรมชาติที่เรียกว่า ภาวรูป แสดงภาวะแห่งเพศ ได้แก่ ความเป็นหญิง-เป็นชาย

๔) ธรรมชาติที่เรียกว่า หทัยรูป ได้แก่ ที่ตั้งของใจหรือหัวใจ

๕) ธรรมชาติที่เรียกว่า ชีวิตรูป ได้แก่ ชีวิต

๖) ธรรมชาติที่เรียกว่า อาหารรูป ได้แก่ สารอาหารที่ดูดซึมเข้าไป

๗) ธรรมชาติที่เรียกว่า ปริจเฉทรูป ได้แก่ สภาวะคือช่องว่าง

๘) ธรรมชาติที่เรียกว่า วิญญูติรูป ได้แก่ การเคลื่อนไหวให้ความหมายด้วย กายและวาจา

๙) ธรรมชาติที่เรียกว่า วิการรูป ได้แก่ อาการของความเบา ความอ่อน ความสว

๑๐) ธรรมชาติที่เรียกว่า ลักษณะรูป ได้แก่ ความเติบโตขึ้น ความต่อเนื่อง ความทรุดโทรม และความปรวนแปรแตกสลายไป ทั้ง ๑๐ หมวดนี้จะเห็นว่า หมวดที่ (๑) และ (๒) มีกล่าวถึงเป็นหมวดหมู่ในพระสูตร โดยปรากฏอยู่ในกลุ่มคำที่เรียกว่า ทวารหรืออายตนะ ส่วนหัวข้ออื่นๆ มีกล่าวถึงบ้างในต่างที่ต่างโอกาส ส่วนมากเป็นการยกขึ้นมากล่าวประกอบการแสดงธรรม ในการศึกษาเรื่องธรรมชาติอาสัยของมหาภูตรูปนี้ ท่านผู้ศึกษามาก่อนได้นำเสนอไว้มากลักษณะด้วยกัน ในหนังสือรวมงานวิจัยเรื่อง “คนในทรรสนะของพุทธศาสนา อิสลาม และคริสต์ศาสนา ” วิจิตร เกิดวิศิษฐ์ได้เสนอเรื่องนี้ไว้ว่า^{อน} รูปที่อาสัยธาตุ ๔ เกิดขึ้นโดยตรงจริง ๆ มี ๑๔ รูป คือรูปฝ่ายรับ ๕ (ประสาทรูป) รูปฝ่ายเร้า ๕ (โคจรรูป) รูปแสดงเพศ ๒ (ภาวรูป) รูปพื้นฐานของจิต ๑ (หทัยรูป) รูปชีวิต ๑ (ชีวิตรูป) ธาตุโอชา ๑ (อาหารรูป) และมีรูปที่เกิดจากรูป ๑๔ ดังกล่าวอีก ๑๐ รูป คือ รูปช่องว่าง ๑ (อากาสรูปหรือปริจเฉทรูป) รูปที่ทำให้เกิดพฤติกรรม ๒ (วิญญูติรูป) รูปที่แสดงภาวะพิเศษของกาย ๑ (วิการรูป) และรูปที่แสดงลักษณะโดยกาล ๔ (ลักษณะรูป)

ธรรมชาติอาสัยเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นเพราะอาสัยธรรมชาติพื้นฐานนั่นเอง และไม่สามารถดำรงอยู่ได้โดยไม่อาสัยธรรมชาติอย่างอื่น ดังนั้น เราจะเห็นว่า ธรรมชาติทุกอย่างในรูปขั้นของมนุษย์ตามนัยแห่งพุทธปรัชญาเถรวาท เกิดขึ้นเพราะอาสัยกันและกัน และต่างก็เป็นเหตุปัจจัยของกันและกันดำรงอยู่

^{อน} อภิ. ตี. (ไทย) ๓๔/๕๕๔-๕๕๔/๑๘๕-๒๕๕.

^{อน} วิจิตร เกิดวิศิษฐ์, คนในทรรสนะของพุทธศาสนา อิสลาม และคริสต์ศาสนา, เสรี พงศ์พิส และคณะ, หน้า ๓๑ – ๓๒.

กายมีลักษณะเป็นอัมพาตภาวะ คือ ความเป็น ภาวของการอาศัยเหตุปัจจัยเกิดขึ้น และเหตุปัจจัยที่ว่าได้แก่วิญญาณ ^{๐๐} มีลักษณะเป็นอนิจจตาภาวะ คือ ความเป็นของไม่เที่ยง ต้อง ทรุดโทรม ผุพัง และแตกสลายในที่สุด ^{๐๐} เมื่อปราศจากวิญญาณก็เหมือนท่อนไม้ที่ถูกทิ้งไว้ไม่มีใครสนใจ ^{๐๐} มีลักษณะเป็นทุกขตาภาวะคือความเป็นของทนอยู่ในภาวะเดิมไม่ได้ ถูกบีบคั้นภายใน ให้เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เป็นความลำบาก เป็นรังของโรค เป็นดังหัวฝี เป็นดังลูกศร มีความเจ็บ ไข้เป็นธรรมดา ^{๐๐} มีลักษณะเป็นอนัตตาภาวะ คือ ความเป็นของไม่มีตัวตนที่แท้จริง ไม่ใช่สิ่งที่ มนุษย์ควรเรียกว่าเป็นของ ๆ ตน มีลักษณะเป็นสังขตธรรมภาวะ คือความเป็นของที่ปัจจัยปรุงแต่ง ขึ้นมา ไม่ได้มีอยู่เองโดยลำพัง หมายความว่า กายถูกปัจจัยคือมหาภูต ๔ ปรุงแต่งขึ้นมา และกายมี ลักษณะเป็นไปตามเครื่องหมายกำหนดรู้ความเป็นสังขตธรรม ๓ ประการ คือ (๑) ปราภฏ การณ์ เกิดขึ้น (อุปปาตะ) (๒) ปราภฏความเสื่อม (วยะ) (๓) เมื่อดำรงอยู่ก็ปรากฏความผันแปร (อัญญัตต ตะ) และมีลักษณะเป็นอัปยาคฤตภาวะ คือ ความเป็นกลาง ๆ หมายความว่า กายของมนุษย์ ตามปกติ แล้ว กายไม่สามารถที่จะทำบุญหรือทำบาปได้ด้วยตัวของตนเอง (๔) กายมีหน้าที่ของตนตาม ธรรมชาติ แม้มนุษย์จะใส่ใจหรือไม่ก็ตาม มันก็ทำงานของมันอย่างนั้น ถ้าเรามองหน้าที่ของกาย แบบไม่แยกส่วน กายมีหน้าที่ใหญ่ๆ ๒ ประการ คือ

๑. ทำหน้าที่รับรู้และเสพสวาทโลก หรือทำหน้าที่เป็นทางเชื่อมต่อกับโลกภายนอก โดย อาศัยทวาร (Sense – door) คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นช่องเพื่อรับรู้อารมณ์ ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์

๒. ทำหน้าที่แสดงออก หรือกระทำต่อโลก โดยอาศัยทวาร (Channels of action) ๓ คือ กายทวาร วจิตวาร และมโนทวาร แสดงออกหรือกระทำต่อโลก โดยการกระทำ การพูด และการคิด

ในหน้าที่ทั้ง ๒ ประการดังกล่าวข้างต้นนั้น มีข้อสังเกตว่า อายตนะที่ทำหน้าที่รับรู้ทั้ง ๖ กับอารมณ์ทั้ง ๖ เป็นของคู่กันอยู่แล้วโดยธรรมชาติ ทั้งนี้เพราะ โลกนั้นปรากฏลักษณะอาการแก่ มนุษย์เป็นส่วนๆ เป็นด้านๆ ไป เท่าที่มนุษย์จะมีแดนหรือเครื่องมือสำหรับรับรู้ ส่วนการแสดงออก ต่อโลกนั้น มีตัวแปรอยู่ที่ขั้นที่ ๔ คือ สังขารขั้นนี้ จะแสดงตัวออกมาโดยมีเจตนาที่เป็นหัวหน้าใน ทวารทั้ง ๓ เป็นตัวคอยผลักดัน

^{๐๐} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๖๕/๑๔๒.

^{๐๐} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๑๔๘-๑๕๐-๑๕๑/๗๘-๗๙.

^{๐๐} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๔๑/๓๘.

^{๐๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๓๓-๒๐๕-๒๑๘/๑๔๓-๒๔๒-๒๕๖.

๓.๓ ธรรมชาติของจิต

คำว่าจิต^{๐*} คือธรรมชาติชนิดหนึ่งที่เป็นนามธรรม ไม่มีรูปร่าง อาศัยอยู่ในรูปร่างของสัตว์ทั้งหลายเป็นธรรมชาติที่รับรู้อารมณ์ เมื่อจิตยังมีกิเลสอยู่ ย่อมท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏตามอำนาจของกิเลสและกรรมของตน มักตกไปในอารมณ์ที่ตนปรารถนา เกิดเร็ว ดับเร็ว ท่องเที่ยวไปไกล และท่องเที่ยวไปดวงเดียว แต่เป็นธรรมชาติที่ฝึกได้ พุทธปรัชญาให้ความสำคัญแก่จิตมาก เพราะจิตมีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของมนุษย์จิต คือธรรมชาติที่ทำหน้าที่เห็น, ได้ยิน, รับกลิ่น, รับรส, รู้สัมผัสถูกต้อง ตลอดจนธรรมชาติที่ทำให้เกิดความคิด นี่ก็สถานะของจิตมีทั้งหมด ๘๕ หรือ ๑๒๑ อย่าง (โดยพิสดาร) แต่เมื่อกล่าวโดยลักษณะแล้วมีเพียง ๑ เท่านั้น คือรู้อารมณ์ อารมณ์ในที่นี้หมายถึง รูป เสียง, กลิ่น, รส, สิ่งต่าง ๆ และเรื่องราวต่างๆ ที่จิตไปรับรู้ จิตเป็นนามธรรมและมีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่น วิญญาณ, มโน, มนัส, มนินทรีย์, มโนธาตุ, มโนวิญญาณธาตุและ มนายนะ ความเร็วของจิตอย่างพวงกระบิดไฮโครเจน บางอย่างวับเดียวหายไปทั้งตัวเลย แม้แต่เจ้าเง็กยังมองไม่เห็นอันนี้ ความเร็วของวัตถุ แต่จิตยังเร็วกว่าวัตถุ ๑๗ เท่า แก่นนี้ทั้งหมดปัญหาไปเลย ๑๗ ขณะจิตเป็น ๑ ขณะรูปฝ่ายอภิธรรมกล่าวไว้ว่า ทุกสิ่งเกิดดับตลอดเวลาเรามองไม่เห็นมันเองมีการเกิดดับเร็วมากเร็วชนิดที่ว่าเราไม่มีเครื่องวัดได้วัตถุเกิดดับเร็วมากอย่างนี้จิตยังเกิดดับเร็วกว่า^{๐๑}

ในทางพุทธปรัชญาได้ให้ความสำคัญกับจิตมากเพราะถือว่า จิตเป็นกลไกในการกำหนดระบบแบบแผนในการดำรงชีวิตธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่สำเร็จด้วยใจ^{๐๒} จิตคือผู้ที่กระทำการคิด จิตจึงทำงานหรือมีหน้าที่ต่าง ๆ ที่เรียกว่ากิจลักษณะของจิตที่สังสมกรรมกิเลสและสันดานของตน จิตมีลักษณะสังสมไว้ซึ่งการสืบต่อของตนเพื่อการมีตัวตนต่อไป คือ เมื่อดับแล้วต้องเกิดทันที เมื่อจิต (ความคิด) เกิด นาม รูป ก็เกิด เมื่อนามรูปเกิด จิตนั้นจะมีการยึดถือ (อุปาทาน) เกิดร่วมด้วย และจะเป็นอย่างนี้ตลอดการตรวพทาที่ค้นหาอุปาทานอันเป็นต้นตอแห่งวิภูฏยังไม่ถูกขจัดไปจากจิตของเรา^{๐๓} ได้

^{๐*} คำว่า “จิต” ในทางพุทธปรัชญามีคำที่เป็นไวพจน์ที่ใช้แทนจิตหลายคำด้วยกันได้แก่ มโน มนัส หทัย ปณฺหาระ มนายนะ มนินทรีย์ วิญญาณ วิญญาณขันธ มโนวิญญาณธาตุ แต่มีการนำเอาไปใช้ในบริบทต่างกันตามความเหมาะสม

^{๐๑} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), *นรกสวรรค์ในพระไตรปิฎก*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่ บริษัทพิมพ์สวัยจำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๔๒.

^{๐๒} จุ.จุ. (ไทย) ๒๕/๑/๒๓

^{๐๓} ศส. บรรจบ บรรณรุจิ, *จิต มโน วิญญาณ*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไรรีออนสมาธิ, ๒๕๓๓), หน้า ๒๑-๒๕.

๓. ๔ หลักการทำงานร่วมกันระหว่างกายกับจิต

ในคัมภีร์พุทธปรัชญา กล่าวถึงบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างร่างกายและจิตใจ ^{๐๙}เชิงปฏิบัติวิทยาพฤติกรรมของมนุษย์ เป็นกระบวนการทางร่างกายและจิตใจ อันเป็นผลมาจากการทำงานของรูปขันธ์ทั้ง ๕ หลักปรมาตมธรรม ๕ กล่าวเน้นในเรื่องจิตใจ ร่างกาย และวัฏจักรของชีวิต ตลอดจนภาวะสิ้นทุกข์ เนื้อหาสาระดัดละ เหล่านี้คือการวิเคราะห์มนุษย์ทั้งในส่วนที่เป็นร่างกายและจิตใจ จำแนกให้เห็นถึงบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างร่างกายและจิตใจในเชิงปฏิบัติฯ ถ้าไม่มีร่างกายจิตใจก็ไม่ปรากฏขึ้น ร่างกายจึงเป็นจุดกำเนิดของกระบวนการทางจิตใจ ^{๐๙} ร่างกายจึงถือได้ว่าเป็นฐานแรกของชีวิต เป็นที่พักอาศัยของจิต ชีวิตมนุษย์นั้นประกอบไปด้วยธาตุหลักๆ ๔ ชนิดคือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ ธาตุเหล่านี้เป็นองค์ประกอบในส่วนหนึ่งที่เป็นโครงสร้างหลักของร่างกายมนุษย์และเป็นโครงสร้างที่สามารถจับต้องได้ หรือจะเรียก อีกอย่างหนึ่งว่า มหาภูตรูป ส่วนจิตหรือจิตใจนั้นเป็นองค์ประกอบของร่างกายให้มีความรู้สึกนึกคิด การรับรู้ในสิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นประสาททั้ง ๕ มี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ในส่วนประสาททั้ง ๕ ประการนี้เป็นสื่อที่นำการรับรู้ไปสู่จิตใจดังกล่าวซึ่งในส่วนนี้เรียกว่า อุปาทายรูปหรืออรูป ที่อาศัยมหาภูตรูปอยู่ จึงทำให้เป็นชีวิตตามหลักพุทธปรัชญาได้ ^{๐๐} การสัมพันธ์กันระหว่างรูปกับนามมีความต่อเนื่องไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ^{๐๐}. ในคัมภีร์มิลินทปัญหาได้กล่าวไว้ในตอนหนึ่งว่า พระราชาตรัสถามว่า ข้อที่พระผู้เป็นเจ้ากล่าวว่านามและรูป ดังนั้นอะไรเป็นนาม อะไรเป็นรูปพระเถระเจ้าทูลตอบว่า สิ่งใดหยาบ สิ่งนั้นเป็นรูปธรรมทั้งหลาย คือจิตและอารมณ์ที่เกิดกับจิตอันใดซึ่งเป็นของละเอียด สิ่งนั้นเป็นนาม

ร “เพราะเหตุไร นามอย่างเดียวก็น่าปฏิบัติสนธิหรือรูปอย่างเดียว ก็ไม่ปฏิบัติสนธิ”

ธ “เพราะธรรมเหล่านั้น อาศัยกันและกัน เกิดขึ้นด้วยกัน”

ร “ขอพระผู้เป็นเจ้าจงอุปมาให้ข้าพเจ้าฟัง”

ธ เหมือนอย่างว่า ถ้ากลดของแม่ไก่ไม่มีฟองของแม่ไก่ก็ไม่มี , สิ่งใดเป็นกลด สิ่งใดเป็นฟอง แม้สิ่งทั้งสองนั้นอาศัยกันและกัน เกิดขึ้นด้วยกัน ข้อนี้ฉันใด, ถ้าว่า ในนามและรูปนั้น นามไม่มีแม้รูปก็ไม่มีฉันนั้น สิ่งใดเป็นนาม สิ่งใดเป็นรูป สิ่งทั้งสองนั้น อาศัยกันและกัน เกิดขึ้น

^{๐๙} ผศ. วาริญา ภาณุตานนท์ ณ มหาสารคาม, *จิตวิทยาพุทธศาสนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักพิมพ์วิชาวิวัฒน์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๑.

^{๐๐} อ้างแล้ว

^{๐๐} สำนักพระราชวัง, *มิลินทปัญหา*, ฉบับพิมพ์เนื่องในงานพระราชพิธีถวายเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๗๗.

ด้วยกัน ข้อนี้ได้เป็นมาแล้ว สันกาลยี่ดียว เป็นหลักฐานที่ยืนยันถึงความสัมพันธ์ของรูปกับนามอย่างแนบแน่น

๓.๕ ความจริงของชีวิต

หลักธรรมในพุทธปรัชญาได้ให้คำตอบเกี่ยวกับความจริงของชีวิตไว้อย่างชัดเจน มากที่สุดเช่น หลักอนัตตาที่ว่าด้วยสภาวะพื้นฐานของสรรพสิ่งที่ไม่มีตัวตนคือเป็นสิ่งที่ว่างเปล่า หลักธรรมนิยามที่ว่าด้วยกฎเกณฑ์ของธรรมชาติที่เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอตามเหตุปัจจัยอันเป็นกฎของธรรมชาติที่สร้างระเบียบแบบแผน ให้กับโลกและชีวิตโดยไม่มี ใครสร้างหรือบัญญัติขึ้นมา แต่ว่าถูกค้นพบโดยพระพุทธเจ้า โดย เฉพาะหลักอทิปปปัจจัยตาคือหลักธรรมที่ว่าด้วยการประชุมปัจจัยของสรรพสิ่ง หลักปฏิจางสมุปปาทที่ว่าด้วยความสัมพันธ์กันของสรรพสิ่งในปรากฏการณ์ต่างๆ ของธรรมชาติและหลักขั้น ๕ ที่ว่าด้วยองค์ประกอบพื้นฐานของสิ่งที่มีชีวิตที่เป็นไปตามกฎแห่งพระไตรลักษณ์ เป็นต้น

พระสูตรว่าด้วยหลักความจริงของชีวิต

ัมมจักกัปปวัตตนสูตร เป็นปฐมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระภิกษุปัญจวัคคีย์ ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ ขณะทรงแสดงธรรมอยู่นั้นพระโกณฑัญญะ ได้ดวงตาเห็นธรรมว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาสิ่งนั้นทั้งปวง มีความดับไปเป็นธรรมดา ^{๐๐} พระพุทธเจ้าทรงเสนอแนวทางการดำเนินชีวิตโดย ทางสายกลางที่ถูกต้องเหมาะสมให้แก่มนุษย์ แสดงถึงวิธีการขั้นตอนในการปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงความจริงสูงสุดคือ “พระนิพพาน” หลักความจริงของชีวิตนั้นเพื่อชี้ทางให้พิจารณาตามหลักอริยสัจ ๔ ^{๐๐} ที่เป็นหลักธรรมสำคัญที่พระพุทธองค์ประกาศ สรรบรองถึงการตรัสรู้สัมโพธิญาณของพระองค์

คำว่าความจริง “ Truth ” ความจริงในที่นี้ เป็นการอธิบายในทัศนะของนักปรัชญา ที่อาศัยฐานความคิดหลายกระแสหลายแง่มุม ความจริงมีหลายระดับขึ้น มีความอธิบายที่แตกต่างกันไปต้องอธิบายด้วยทฤษฎี ว่าด้วยความจริง

ลักษณะของความจริง ความจริงมีหลายระดับ ตั้งแต่ระดับพื้นฐานไปจนถึงระดับสูงสุด ซึ่งต้องอาศัยสติปัญญาและการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่ท่านผู้รู้ทั้งหลายได้วางแนวทางไว้จึงจะสามารถเข้าถึงความจริงได้ เนื่องจากความจริงเป็นนามธรรม จึงต้องอาศัยความรู้เข้าไปศึกษาและ

^{๐๐} วิมหา. (ไทย) ๔/๑๖/๒๔.

^{๐๐} คุราลละเอียดใน ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๓๑๒-๓/ ๕๔๘-๕.

อธิบายลักษณะของสิ่งที่เรากำลังพูดถึงเกี่ยวกับเนื้อแท้ของมัน ซึ่งมีคำที่ใช้เป็นสื่ออยู่ สามคำด้วยกัน คือ ข้อเท็จจริง ความจริง และความเป็นจริง ธรรมดาสัตว์โลกโดยทั่วไปรู้สึกได้ในระดับข้อเท็จจริง (Fact) ที่มองเห็นเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ที่เป็นเพียงข้อเท็จจริงประจำวันเท่านั้น

๑. ข้อเท็จจริง (Fact)^{๐๙} หมายถึง ความรู้เห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยประจักษ์ทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ได้แก่ ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส และกาย สัมผัส

๒. ความจริง (Truth)^{๐๑} หมายถึงสิ่งที่ป็นสากล กล่าวคือเป็นสิ่งที่มิคุณสมบัติที่สอดคล้องกับธรรมชาติของความเป็นจริง (Reality) เช่น เรารู้ว่าสิ่งหนึ่งเป็นความจริงจากการพิสูจน์ตรวจสอบด้วยหลักแห่งเหตุผล เช่น คนทุกคนต้องตาย ใครก็ตามที่เป็นคน เขาจะต้องตายแน่นอน

๓. ความเป็นจริง (Reality)^{๐๒} หมายถึง ความจริงสูงสุด หรือความจริงสมบูรณ์ หมายถึงธรรมชาติแท้ ๆ ของสรรพสิ่งตลอดโครงสร้าง กำเนิด และพัฒนาการของสิ่งนั้น ความจริงสูงสุดดังกล่าวนี้ต้องเป็นจริงที่ตายตัวแน่นอน เป็นอมตะและเป็นนิรันดร์ เช่น สภาพของจักรวาล สภาพของจิตวิญญาณ เป็นต้น

๓.๖ ทฤษฎีว่าด้วยความจริงในพุทธปรัชญา

พระพุทธเจ้าได้เริ่มตั้งคำถามเกี่ยวกับชีวิตว่าเมื่อชีวิตต้องตกอยู่ในสภาพแห่งความเกิดแก่เจ็บ ตายแล้วไฉริ่ จะมีการที่จะ รอดพ้นจากความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ได้หรือไม่ เมื่อพระองค์ได้ทรงตั้งคำถามนี้แล้ว พระองค์เริ่มคิดค้นแสวงหาด้วยอาศัยกฎธรรมชาติที่ว่าเมื่อมีมีดก็มีสว่างปัญหาเรื่องเกิดแก่ เจ็บ ตาย ก็เช่นกันย่อมต้องมีคำตอบ พระพุทธองค์ใช้วิธีการค้นคว้าหลายแบบตลอดระยะเวลา ๖ ปี เพื่อตอบปัญหาให้แจ่มแจ้ง การค้นคว้าของพระองค์เป็นไปอย่างลำบากยากเย็นเพราะต้องอาศัยชีวิตเป็นเดิมพันในทุกๆ บทเรียนและบททดลองที่พระองค์ทรงตั้งขึ้นเองบ้าง อาศัยประเด็นปัญหาร่วมสมัยที่นักปราชญ์ทั่วไปกำลังทำการ ทดลอง เช่นเดียวกับพระองค์บ้าง อาศัยหลักฐานเก่าๆ ที่มีคนเคยค้นคว้ามาแล้วบ้าง เพื่อหาคำตอบที่อาจจะซ่อนแฝงอยู่ในองค์ความรู้เหล่านั้น สิ่งที่พระองค์ถือว่าจะต้องมีมากพอที่จะเป็นเครื่องมือในการค้นคว้า คือ เวลาและอิสรภาพด้วยเหตุนี้เองที่

^{๐๐} สำนวน แสงเพ็ญ, พบความจริงได้หวังไม่เกินเอื้อม, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่ โรงพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๔๐.

^{๐๙} ชัยวัฒน์ อัดพัฒน, ญาณวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่ สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๕), หน้า ๑๒.

^{๐๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

^{๐๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

พระองค์ทรงเลือกที่จะเป็นนักบวชผู้มากด้วยอิสรภาพปราศจากเครื่องร้อยรัดด้วยเหี้ยมเรื้อน และภารกิจอื่นๆ แทนที่จะทรงเลือกเอาวิถีชีวิตแห่งเจ้าชายผู้มากไปด้วยอำนาจ ทรัพย์สินเงินทอง ความสะดวกสบาย แต่ไร้อิสรภาพและไม่มีเวลาเพื่อการคิดค้น จุดเริ่มต้นของการเรียนรู้เรื่องของชีวิตจึงต้องมีอิสรภาพและกาล เวลาที่ไม่ถูกกำหนดผูกมัดตายตัว เพราะความรู้เชิงประจักษ์ต้องอาศัยการครุ่นคิดอย่างแยกคางเป็นกระบวนการต่อเนื่อง ไร้ข้อจำกัดที่จะคอยขัดขวางพัฒนาการที่เป็นไปอย่างสอดคล้องต่อเนื่องกันไป พระพุทธเจ้ามีพื้นฐานต่อการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวต่างๆ ด้วยจิตใจที่มีความบริสุทธิ์ มั่นคง โดยมีลักษณะองค์ประกอบ ๓ ประการดังนี้

๑. สิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติหรือสิ่งที่เหนือธรรมชาติที่เรียกว่า “ธรรม” มีเนื้อหากว้างขวาง ครอบคลุมสรรพสิ่งทั้งปวงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ และสภาวะที่เหนือธรรมชาติ ตามพุทธปรัชญาสิ่งเหนือธรรมชาติคือสิ่งที่ปราศจากการปรุงแต่ง “อสังขตธรรม” ซึ่งมีอยู่เพียงสิ่งเดียวคือ “นิพพาน” ส่วนความจริงที่เป็นไปตามสภาพของธรรมชาติสากลจักรวาล สิ่งเหล่านี้ เกิดขึ้นจากการปรุงแต่งตามเหตุปัจจัยพุทธปรัชญาเรียกว่า “สังขตธรรม” ได้แก่สารทุกชนิดที่อยู่บนโลกรวมถึง พระอาทิตย์พระจันทร์ ดวงดาว สิ่งเหล่านี้เมื่อเกิดขึ้นก็มีสิ่งทำให้เกิด เมื่อตั้งอยู่ก็มีสิ่งทำให้ตั้งอยู่ เมื่อแปรเปลี่ยนก็มีสิ่งที่ทำให้แปรเปลี่ยน เมื่อดับก็มีสิ่งทำให้ดับ ความหมายของคำว่า “ธรรม” ตามนัยทั้งสองนี้มาจากพุทธพจน์ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคต “พระพุทธเจ้า” ทั้งหลายอุบัติขึ้นก็ตาม ไม่อุบัติขึ้นก็ตามธาตุนั้น คือ ความตั้งอยู่ตามธรรมชาติ ความเป็นไปตามธรรมชาติ ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตตรัสรู้เข้าถึงธาตุนั้นว่า สังขารทั้งหลาย ทั้งปวงไม่เที่ยง... สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์... ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ครั้น ตรัสรู้ เข้าถึงธาตุนั้นแล้ว จึงบอก แสดง ตั้งเป็นหลัก เปิดเผย แจกแจง ทำให้เข้าใจง่ายว่า สังขารทั้งปวง สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง.. สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์..ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา^{๐๖} ส่วนอสังขตธรรมที่มีอยู่สิ่งเดียวคือ นิพพาน

๒. กฎที่ควบคุมความเป็นไปตามธรรมชาติอันได้แก่ กฎแห่งเหตุผลที่พุทธปรัชญาเรียกว่า “ธรรมนิยาม” เป็นตัวที่กำหนดระบบแห่งธรรมชาติคือไม่มีสิ่งใดๆ ในโลกนี้จะเกิดขึ้นโดยไม่มีเหตุทำให้เกิดขึ้น มีพุทธพจน์ที่แสดงถึงกฎธรรมชาติหรือกฎแห่งเหตุและผล “เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี” “เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น” “เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี” “เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ” กฎธรรมชาติที่เป็นเหตุและผลที่สืบเนื่องกันนี้พุทธปรัชญาเรียกว่า “ปฏิจจสมุปบาท” สิ่งที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิต และสิ่งที่มีรูปธรรมหรือไร้ซึ่งรูปธรรมก็ล้วนแต่ตกอยู่ภายใต้กฎข้อนี้ทั้งสิ้น ไม่มีข้อยกเว้นใดๆ ทุกสรรพสิ่งล้วนแต่ดำเนินไปตามกลไกตามธรรมชาติของมันนั่นเอง

๓. พระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ถูกจัดเป็นระบบ ระเบียบ

^{๐๖} อภ. สดุดก. (ไทย) ๒๐/๑๓๗/๓๘๕.

แบบแผนต่างๆ นั้นก็ล้วนแต่สอดคล้องกับวิถีทางความเป็นจริงของธรรมชาติ ที่ถือได้ว่าเป็นสัจธรรมความเป็นจริง ดังหลักฐานที่ปรากฏในพระพุทธดำรัสก่อนปรินิพพานว่า ดูก่อนอาณนัท ธรรมและวินัยใดที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้นจักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว ^{×^๓} หลักว่าด้วยความจริงในพุทธปรัชญาเป็นสามัญลักษณะที่เป็นสากลจริงๆ ซึ่งในทัศนะเรื่องความเป็นจริงของสำนักปรัชญาต่างๆ ที่วิเคราะห์ว่าด้วย “ความจริง” มายาวนานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและจะมีต่อไปในอนาคต ก็ล้วนแต่เป็นไปตามบริบทที่เท่านั้น ไม่มี ความต่างไปจากหลักความจริงในพุทธปรัชญาได้เลย สิ่งที่เป็นความจริงของโลกและชีวิตมนุษย์ พุทธปรัชญากล่าวถึงความจริง สองระดับคือ ความจริงที่ขึ้นอยู่กับประสาทสัมผัสของมนุษย์กับความจริงที่ลึกซึ้งซึ่งเป็นความจริงแท้ ^{×^๔} สมมติสังจะคือ ความจริงโดยสมมติความจริงที่ขึ้นต่อการยอมรับของคนความจริงที่ถือตามความกำหนดหมายตกลงกันไว้ของชาวโลกเช่น ว่าคนสัตว์ ไต๊ะ แก้อี้เป็นต้น ประมัตตสังจะ ความจริงโดยปรมัตต์ความจริงที่มีอยู่ในธรรมชาติ โดยไม่ขึ้นต่อการยอมรับของคน ความจริงตามความหมายขั้นสุดท้ายที่ตรงตามสภาวะและเท่าที่จะกล่าวถึงได้เช่นว่า รูปนาม เวทนา จิต เจตสิก เป็นต้น ^{×^๕} ส่วนความจริงแท้ก็อย่างหนึ่งแสดงไว้ในอภิธรรมเรียกว่า ประมัตตธรรมคือสภาวะที่มีอยู่โดยปรมัตต์ สิ่งที่เป็นจริงโดยความหมายสูงสุดได้แก่ จิต เจตสิก รูป นิพพานเป็นความจริงแท้ในพุทธปรัชญา จึงสรุปลงที่รูปนาม

๓.๗ ธรรมชาติของชีวิต

๓.๗.๑ ธรรมชาติของชีวิตตามทัศนะของนักปรัชญา

ฌอง ปอล ซาทร์ในฐานะนักปรัชญา “อัตถิภาวนิยม” เขาเองได้มองชีวิตว่า โลกนี้มีภาวะ (Being) หรือสิ่งมีอยู่ ๒ สิ่งด้วยกัน สิ่งหนึ่งคือ Being-in-itself (ภาวะในตัวเอง) อีกสิ่งหนึ่งคือ Being-for-itself (ภาวะในตัวเอง) คือ หมายถึงวัตถุ สิ่งของต่างๆ ที่ไม่มีวิญญาณ ไม่มี Consciousness หรือ จิต ส่วนภาวะสำหรับตัวเอง ก็ คือ จิตมนุษย์นั่นเองรวมความว่า มนุษย์และสรรพสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ เป็น

^{×^๓} ที. ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๑/๑๒๒.

^{×^๔} ผศ. วิโรจน์ นาคชาติ, พุทธปรัชญา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่ สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓), หน้า ๔๓.

^{×^๕} พระพรหมคุณาภรณ์, พจนานุกรมพุทธศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพฯ : เอส.อาร์.พรินต์ติ้งแมสโปรดักส์, ๒๕๔๘), หน้า ๗๕.

สิ่ง ๒ สิ่งที่มีอยู่ในโลก^{๙๐} ดังท่านพุทธทาส สอนให้เราเข้าใจชีวิตจากสิ่ง ต่างๆ ที่ท่านมองเห็นจริง แล้วหลายๆ อย่าง และจากพระไตรปิฎกท่านนำมารวมเข้าด้วยกันเป็นระบบเพราะ ฉะนั้นเมื่อถามว่า ชีวิตคืออะไร ท่านก็ยอมรับอย่างที่ว่าพระพุทธเจ้ายอมรับคือ โลกนี้ประกอบด้วยสิ่ง ๒ สิ่ง คือ โลกที่เป็นวัตถุหรือรูปขันธ์ กับนามขันธ์อีก ๔ ส่วน คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันเป็นส่วนประกอบทางจิตใจ ธรรมชาติของวิญญาณ คือ การรับรู้อารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ตัวอย่าง เช่น ข้าพเจ้าเห็นแก้วตัวนี้ แก้วนี้เป็นรูป การเห็นหรือ การรับรู้ว่าเป็นแก้ว นั่นคือ จิต หรือ วิญญาณ เมื่อเห็นแล้วเกิดความชอบ หรือ ไม่ชอบ พอใจหรือไม่พอใจเป็นเวทนา เมื่อเกิดความจำได้ว่าแก้วนี้เหมือนกับที่เคยเห็นหรือเคยใช้ที่อื่นลักษณะ เช่นนี้เรียกว่าแก้ว เกิดจากความจำ ที่เรียกว่า สัญญา เมื่อรู้แก้วตัวนี้น่ามี มีความนุ่มอย่างไร เกิดแนวโน้มในจิตเป็นความอยากได้ จัดเป็น สังขาร นี่คือขันธ์ ๕ ความรู้สึก (เวทนา) ความจำได้ (สัญญา) และสังขาร เป็นเจตสิก ที่ประกอบกับจิตหรือ วิญญาณ เพราะฉะนั้นเมื่อพูดถึงจิต จึงหมายถึงการพูดถึงสิ่ง ๓ สิ่งด้วยสรุปความว่า มนุษย์หรือขันธ์ ๕ ย่อลงเป็น “นามกับรูป” หรือร่างกายกับจิต^{๙๑} ในพุทธปรัชญาเถรวาท คำว่า “ธรรมชาติ” ถูกใช้ในความหมายที่กว้างขวางมากและ ครอบคลุมสรรพสิ่ง เป็นไปตามธรรมดาแห่ง เหตุปัจจัยคือหลักความจริงว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นรูปธรรม หรือนามธรรม เป็นวัตถุหรือเป็น เรื่องของจิตใจเป็นปัจจัยสัมพันธ์ มีเหตุปัจจัยอย่างนั้นๆ แล้ว ก็จะมีความเป็นไปอย่างนั้นๆ แน่นอน สังกटได้จากการที่มีการบัญญัติเรียกเป็นกฎธรรมนิยาม ๕ ประการ คือ^{๙๒}

๑. อุคฺคินิยาม เป็นกฎธรรมชาติเกี่ยวกับอุณหภูมิ หรือ ปราภฏการณธรรมชาติต่าง ๆ โดยเฉพาะดิน น้ำ อากาศ และฤดูกาล ตลอดถึงการผันแปรที่เนื่องด้วยอุณหภูมิ
๒. พีชนิยาม เป็นกฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ มีพันธุ์กรรม เป็นต้น
๓. จิตตนิยาม เป็นกฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิตมนุษย์
๔. กรรมนิยาม เป็นกฎธรรมชาติเกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ คือ กระบวนการให้ผลของการกระทำ
๕. ธรรมนิยาม เป็นกฎธรรมชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์และอาการที่เป็นเหตุเป็นผลแก่กันแห่งสิ่งทั้งหลาย

รวมความว่า ธรรมชาติ หมายถึง ปราภฏการณทั้งหลาย หรือสิ่งหรือสภาวะที่เกิด, มี และ

^{๙๐} พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *เปรียบเทียบแนวคิดพุทธทาส-ชาร์ดร์*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยามบริษัทเคสส์ไทย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๖.

^{๙๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒-๓๓.

^{๙๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๕๒.

เป็นอยู่ตามธรรมดาหรือตามเหตุปัจจัยของสิ่งนั้น ๆ หรือ สิ่งที่เกิดเอง มีเอง เป็นเอง และดับเองของสิ่งนั้น ๆ ตามเหตุปัจจัย และคำ ๆ นี้มีขอบเขตความหมายที่กว้างขวางมาก และครอบคลุมสรรพสิ่งในโลก ชีวิต และจักรวาล

๓.๗.๒ ความหมายของคำว่าธรรมชาติของมนุษย์

เมื่อนำคำว่า “ธรรมชาติ” กับ “มนุษย์” มารวมกันเป็น ธรรมชาติของมนุษย์ จึงหมายถึง สิ่งหรือสภาวะที่เกิด มี และเป็นอยู่ตามธรรมดาหรือตามเหตุปัจจัย หรือ สิ่งที่เกิดเอง มีเอง เป็นเอง ตามเหตุปัจจัย ภายในชีวิตมนุษย์ ” กล่าวโดยสรุป “ธรรมชาติของมนุษย์” ตามรูปศัพท์ หมายถึง สภาวะที่เกิดเอง , มีเอง และเป็นอยู่เองตามเหตุปัจจัย ภายในชีวิตมนุษย์ คือ ธรรมชาติของมนุษย์ ส่วน “ธรรมชาติของชีวิตมนุษย์” ตามทัศนะของนักปราชญ์ร่วมสมัย หมายถึง กฎธรรมชาติที่มนุษย์ต้องเป็นตามนั้น ต้องทำหน้าที่ตามนั้น และจะได้รับผลตามนั้น และภาวะคือความเป็นผู้ที่ต้องฝึก และฝึกได้

๓.๗.๓ ธรรมชาติของมนุษย์ตามนัยแห่งพระวินัยปิฎก

ธรรมชาติของมนุษย์ในพระวินัยปิฎกนี้ หากจะถือตามที่ปรากฏในคัมภีร์ ไม่มีการกล่าวถึงธรรมชาติของมนุษย์ในแง่สภาวะไว้โดยการแยกแยะรายละเอียด เป็นแต่เพียงอ้างถึงเท่านั้น แต่สามารถมองในแง่จิตวิทยาเชิงพัฒนาได้ หัวข้อทั้งสองหัวข้อที่จะนำเสนอต่อไปนี้ ผู้วิจัยแบ่งโดยการมองในแง่จิตวิทยาเชิงพัฒนา โดยพิจารณาจากกรอบความคิดอย่างนี้ว่า พุทธประวัติและพระวินัยบัญญัติ รวมทั้งบทบัญญัติใดที่เกี่ยวข้องกับพระวินัยทั้งหมดที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก เป็นการแสดงถึงภาวะทางธรรมชาติบางอย่างที่แฝงเร้นอยู่กับชีวิตมนุษย์ ผู้วิจัยขอเรียกภาวะที่แฝงอยู่นั้นว่า ศักยภาพของมนุษย์ อันได้แก่ มนุษย์สามารถฝึกฝนพัฒนาตนเองให้เป็นมนุษย์ที่ประเสริฐที่สุดได้ และมนุษย์โดยธรรมชาติเป็นสัตว์ที่มีค่าแห่งชีวิตสูงที่สุด มนุษย์ในฐานะสัตว์ที่สามารถฝึกฝนตนเองได้ พุทธปรัชญาเถรวาทถือว่า มนุษย์เป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่งที่มีธรรมชาติคือความเป็นสัตว์ที่สามารถฝึกฝนพัฒนาตนเอง ได้แฝงอยู่ นัยแห่งความเชื่อนี้ ปรากฏในคำกล่าวสรรเสริญคุณของพระพุทธเจ้าตอนที่ว่า “อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ”^{xx} นักปราชญ์ร่วมสมัยในทางพุทธศาสนาที่นำเอาประเด็นนี้มากล่าวถึงบ่อยที่สุดในงานเขียนและงานบรรยายธรรม คือ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) โดยท่านกล่าวว่ามนุษย์มีธรรมชาติพิเศษ คือ เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ (พัฒนาได้) และต้องฝึก ^{xo} ในทัศนะ

^{xx} วิมหา. (ไทย) ๑/๑/๑.

^{xo} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : กองทุนวุดิธรรม, ๒๕๔๔), หน้า ๔๓-๔๕.

ของพุทธปรัชญาเถรวาท คุณสมบัติหรือความสามารถทุกอย่างที่มนุษย์มีเป็นผลมาจากการฝึกฝนพัฒนาตนเอง ถ้ามนุษย์ต้องการให้คุณสมบัติใดๆ เกิดมีในตนเอง มนุษย์สามารถฝึกฝนพัฒนาเอาได้ด้วยการปฏิบัติตามหลักการที่พระพุทธเจ้าได้ทรงวางเอาไว้ คำสอนเรื่องศีลสำหรับพุทธบริษัททั้ง ๔ (ภิกษุ, ภิกษุณี, อุบาสก, อุบาสิกา) คือ กระบวนการฝึกฝนตนเองเพื่อตั้งเอาภาวะแห่งความเป็นผู้ประเสริฐ ที่แฝงอยู่ภายในตนเองออกมา ระบบการฝึกฝนพัฒนาตนเองที่พระพุทธเจ้าทรงสถาปนาขึ้นนั้น เรียกว่า ไตรสิกขา คือ ^{ขบ} (๑) อริสัณห์สิกขา (ฝึกฝนพัฒนาด้านความประพฤติทางกายและวาจา) (๒) อริจิตตสิกขา (ฝึกฝนพัฒนาด้านจิตใจ) (๓) อริปัญญาสิกขา (ฝึกฝนพัฒนาด้านปัญญา) ปัญหาที่คือ ธรรมชาติอะไรของมนุษย์ที่สนับสนุนให้พุทธปรัชญาเถรวาทเชื่อว่ามนุษย์สามารถฝึกฝนพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ประเสริฐที่สุดได้ ในการพิจารณาประเด็นนี้เราต้องคำนึงถึงหลักการนี้ด้วย คือ ผู้ที่ประเสริฐที่สุดตามนัยของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ได้แก่ ผู้ที่ฝึกฝนตนเองได้

ธรรมชาติของชีวิตมนุษย์ (Nature of Life) คือธรรมชาติที่พระพุทธเจ้าทั้งหมด สรุปรวมยอดลงแล้วก็อยู่ที่ตัวมนุษย์ทุกคนนั่นเอง หาได้อะไรอื่นไม่ สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงย้ำก็คือ การรู้จักตัวเอง การรู้จักตัวเองเป็นกุญแจสำคัญยิ่ง ที่จะเปิดประตูแห่งมรรค ผล นิพพาน มนุษย์หรือคน ตามมติทางพระพุทธศาสนาเป็นกระบวนการ (Process) ทางกายและจิต ซึ่งเกิดขึ้นและดำเนินไปตามเหตุปัจจัย ครอบงำโดยมีเหตุปัจจัย กระบวนการชีวิตก็ดำเนินต่อไป เมื่อใดเหตุปัจจัยหมดสิ้นลง กระบวนการชีวิตก็ดับลง เปรียบเสมือนเปลวไฟที่ดับลงเพราะหมดเชื้อ และธรรมชาติอีกอย่างหนึ่งก็คือหลักเวียนว่ายตายเกิดตามเหตุปัจจัยที่อาศัยกันและกันสืบต่อกันไปตาม “วัฏฏะ” “แปลว่า “วน” หรือ “วงกลม” ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบ ๑ ประการ คือ กิเลส กรรม และวิบาก (ผลของกรรม) กิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรม เมื่อทำกรรมแล้วทำให้เกิดวิบาก วิบากเป็นเหตุให้เกิดกิเลสต่อไปอีก ^{ขบ} คำว่าธรรมชาติของชีวิตคือองค์การที่สามารถทำอะไรด้วยตนเอง เป็นต้นว่ามีการเคลื่อนไหวในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง หรือของส่วนใดส่วนหนึ่ง ทำมาหากินได้ เจริญเติบโตและสืบพันธุ์ได้ สิ่งเหล่านี้ นักวิชาการทางด้านต่างๆล้วนแต่มีแนวความคิดไปในทางเดียวกันเพราะมันเป็นสิ่งประจักษ์ชัดเจนว่า มันตรงกันข้ามกับสิ่งที่ไม่มีชีวิตนั่นเอง ซึ่งมีความสอดคล้องกับวิทยาศาสตร์ Genrald Feinberg and Robobert Shapiro ทั้งสองเป็นนักเคมีชีววิทยาได้สรุปนิยามของสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตออกจากกันระหว่างสรรพสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติทั้งหมดที่ดูผิวเผินๆ ว่าแยกจากกันได้ง่ายๆ แต่ที่จริงแล้วธรรมชาติทั้งหมดที่อยู่บนพื้นผิวเปลือกโลกล้วนพึ่งพาอาศัยกันและกันเกี่ยวข้องกันอย่าง ลึกซึ้ง

^{ขบ} อ.จ.ก. (ไทย) ๒๐/๘๓/๓๑๒. (ไทย) ๒๒/๑๐๕/๖๒๖-๖๒๗.

^{ขบ} แสง จันทรงาม, พุทธศาสนวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ธีระการพิมพ์), ๒๕๔๔, หน้า ๑๐๐.

จนแยกจากกันไม่ได้^{๑๙} ธรรมชาติของความเป็นชีวิตมีดังนี้

ความซับซ้อนขององค์กร^{๒๐}

องค์กรที่ประกอบเป็นชีวิตจะต้องมีลำดับของความซับซ้อนที่สัมพันธ์กับโครงสร้างหรือหน้าที่ลดหลั่นกัน เป็นต้นว่าในระดับล่างเป็นส่วนประกอบของโมเลกุลที่หลากหลาย โปรตีนชนิดต่างๆ ขึ้นไปถึงเซลล์เยื่อและอวัยวะ รวมทั้งพฤติกรรมที่ทวีความซับซ้อนของลำดับชั้นของสิ่งมีชีวิตนั้นๆ ที่สำคัญจะต้องมีโครงสร้างของการเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างกันของการสนองตอบ และการควบคุมที่จะทำให้การทำงานของชีวิตเป็นไปด้วยกันเป็นองค์รวม

มีเอกลักษณ์ที่จำเพาะ^{๒๑}

สิ่งมีชีวิตแต่ละชนิดจะต้องมีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง และความเป็นเอกลักษณ์เช่นนั้น จะแสดงอย่างสม่ำเสมอ ของความเหมือนหรือซ้ำซ้อนกันตั้งแต่รูปร่าง และการเจริญเติบโต ประวัติศาสตร์ของวิวัฒนาการ ไปจนถึงเผ่าพันธุ์การอยู่ร่วมกันเป็นสังคมตลอดไปจนถึงรูปแบบความสัมพันธ์ และการสนองตอบต่อสิ่งแวดล้อม

องค์กรรวมและวิฤภาวะ^{๒๒}

สิ่งมีชีวิตประกอบด้วยองค์ต่างๆ มารวมกัน องค์ประกอบที่ต่างกันก็มีหน้าที่และโครงสร้างที่แตกต่างกัน เช่น ดับ ไต หัวใจ หรือระบบประสาท แต่ทั้งหมดร่วมทำงานประสานกันอย่างเป็นเอกภาพ ประหนึ่งว่ามีแนวสำเร็จกำหนดมาให้ไว้ทำให้คนก็คือคน ชูงก็คือชูง สิ่งมีชีวิตจะมีวิฤภาวะหรือการโผล่ออกมาให้ปรากฏ (Emergence) ของลักษณะของรูปร่าง หรือการแสดงออกมาตามขั้นตอนของวิวัฒนาการ โดยที่การแสดงออกมาของการทำงานนั้นๆ จะเป็นปัจเจกผลขององค์รวมที่แต่ละส่วนแต่ละองค์ประกอบย่อมไม่มีคุณสมบัติทำได้เช่นนั้น

เคลื่อนไหวต่อเนื่องเชื่อมโยงกัน^{๒๓}

สิ่งมีชีวิตจะต้องมีพลวัตของการเคลื่อนไหวของมันที่สอดคล้อง ต่อเนื่องกับพลวัตการเคลื่อนไหวของสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ทั้งหมดทุกชีวิตที่อยู่ในไบโอสเฟียร์ที่ตัวเองก็เป็นชีวิต เป็นองค์รวมของ องค์กรชีวิตทั้งหมดจะต้องพึ่งพาอาศัยกัน และแลกเปลี่ยนกันและกัน เช่น สารอาหารหรือพลังงานแลกเปลี่ยน ไตปี่ที่ส่งออก ดังนั้นสิ่งมีชีวิตจะต้องอยู่ในสภาพที่ไม่มีดุลยภาพ (Equilibrium)

^{๑๙} ประสาน ต่างใจ, เอกภาพของชีวิตกับจักรวาล, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่ สำนักพิมพ์กรีนพีซ, ๒๕๓๕), หน้า ๔๖.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗.

^{๒๑} ประสาน ต่างใจ, เอกภาพของชีวิตกับจักรวาล, หน้า ๔๘.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙.

ตลอดเวลา พลวัตการเคลื่อนไหว เป็นเรื่องภายในจากผลรวมของการทำงานของแต่ละส่วนที่ประกอบเป็นชีวิตแต่ละชีวิตนั้นๆ ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับชีวิตอื่นๆ ทั้งหมด และที่ทำให้ไบโอเฟียร์อยู่ในสภาพ ไกล่สมดุล แต่ว่าการเคลื่อนไหวตลอดเวลาเชื่อมโยงเคลื่อนไหวของแต่ละชีวิต แต่ละองค์กร และชีวิตทั้งหมดรวมทั้งไบโอเฟียร์นั้นเรียกว่าระบบนิเวศวิทยา

๒.๘ วิเคราะห์และสรุปเนื้อหาความจริงของชีวิตในพุทธปรัชญา

ความจริงของชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญามีความสอดคล้อง กับความเป็นจริงตามวิถีทางที่เกิดขึ้นจากจุดเริ่มต้น ที่เป็นไปตามธรรมชาติของชีวิต พุทธปรัชญามองการเกิดขึ้นของชีวิตจากจุดเริ่มต้นแห่งชีวิตและสรรพสัตว์ ที่ถือกำเนิดมาจาก “โยนิ” ของเพศหญิงผู้ให้กำเนิด

การเริ่มต้น ของ ชีวิต ในทัศนะปรัชญาถือเอา การ เกิดโดยอาศัยกระบวนการทางปฏิจกสมุปบาท คืออาศัยเหตุปัจจัยเชื่อมโยงกันโดยไม่ขาดสาย ส่วนการเกิดในโลกของมนุษย์ เช่นการเกิดของคนและสัตว์ ต้องอาศัยพ่อแม่เป็นเชื้อให้ ด้วยการผสมพันธุ์ อาศัยธรรมชาติ อาศัยอาหาร ตามนัยอภิธรรมกล่าวไว้ว่า การเกิดเป็นมนุษย์เริ่มตั้งแต่มีปฏิสนธิวิญญาณ ซึ่งเกิดขึ้นต่อจากจิตติจในมรณาสันนินิ อันเป็นดวงจิตสุดท้ายต่อจากชาติก่อน ตายจากชาติก่อนแล้วเกิดทันที ไม่มีระหว่างกัน ปฏิสนธิจิตนี้แหละเป็นส่วนหนึ่งในการเริ่มต้นของชีวิต ๓ อย่างคือ ๑.บิดามารดาอยู่ร่วมกัน ๒.มารดามีระดู (ไข่พร้อมที่จะสืบพันธุ์) ๓.คันธัพพะ (มีปฏิสนธิจิตหรือปฏิสนธิวิญญาณมาอาศัย) การเกิดชีวิต ในทัศนะของ พุทธปรัชญา นั้น เป็นการเกิด ๒ ครั้ง ครั้งแรกคือการเกิดทางร่างกายและจิตใจซึ่งจิตเดิมนี้เป็นจิตบริสุทธิ์ ไม่มีเครื่องเศร้าหมอง ไม่มีกิเลส ส่วนการเกิดครั้งที่ ๒ เป็นการเกิดในจิตใจ เกิดโดยวิญญาณ ซึ่งไม่มีพ่อแม่เป็นปัจจัยให้เกิด เป็นการเกิดความทุกข์ สาเหตุมาจาก ไม่มีปัญญารู้ชัดตามความเป็นจริง (อวิชชา) ซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ ฯลฯ ซึ่งเป็นกระบวนการเกิดความทุกข์ในจิตใจ ความทุกข์จะเกิดดับ เกิดดับ สลับกันไป เป็นลูกโซ่ ประดุจสายฟ้าแลบ เป็นวงกลมหมุนเวียนเช่น นี้เรื่อยไปตลอดชีวิต จนกว่าจะดับทุกข์ได้ ตั้งแต่แรกเริ่มการเกิดขึ้นของชีวิต ร่างกายได้ปรับตัว ปรับเปลี่ยน และวิวัฒนาการ ตลอดเวลา เป็นไปตามกฎแห่งไตรลักษณ์ แม้แต่ยังเป็นเซลล์ปฏิสนธิในช่วงระยะมีป็นจสาขา ชีวิตในครรภ์ ก็สามารถรับรู้ สัมผัสกับสิ่งเร้า ภายนอกได้ เมื่อไม่นานมานี้วิทยาศาสตร์การแพทย์ได้ค้นพบและยอมรับว่า ทารกที่อยู่ในครรภ์นั้น สามารถรับรู้สัมผัสกับสิ่งเร้าต่างจากสภาพแวดล้อมภายนอกได้ เช่น การได้ยินเสียง เป็นต้น